

ДЕРЖАВНА СЛУЖБА УКРАЇНИ З НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ

ВІСНИК

Науково-методичного центру навчальних закладів
сфери цивільного захисту

№ 27-2017

Харків

Рекомендовано до друку Науково-методичним центром навчальних закладів сфери цивільного захисту
Протокол від 26.12.2017 р. № 43

Вісник Науково-методичного центру навчальних закладів сфери цивільного захисту № 27. — Х.: НУЦЗУ, 2017. — 58 с.

Включає інформаційно-аналітичні та навчально-методичні матеріали з питань навчальної та методичної роботи у процесі підготовки фахівців у вищих навчальних закладах ДСНС України.

Для науково-педагогічних і практичних працівників ДСНС України

Редакційна колегія: Садковий В.П., д-р наук з держ. управління, професор
Назаров О.О., канд. психол. наук, професор
Уваров Ю.В., канд. техн. наук, доцент
Стельмах О.А., канд. техн. наук, доцент
Тімченко О.В., д-р психол. наук, професор
Рябініна О.В., д-р філос. наук, професор
Асоцький В.В., канд. психол. наук,
Відповідальний за випуск Кравців С.Я.
(057) 704-14-32

Редактор К.В. Хорошилова

ЗМІСТ

Бенцман Ю. І.

Використання інноваційних технологій у процесі навчання слухачів 5

Букин Н. П., Игнатъев А. М.

Перспективы применения фоносемантики для совершенствования лингвистического обеспечения интеллектуального интерфейса обучающих систем 11

Васильєва Р. Ю., Орчинська Л. В.

Формування у студентів здоров'язберігаючої компетентності при вивченні дисциплін «Безпека життєдіяльності» та «Основи охорони праці» 16

Вовчук С. Г., Яковець Н. М.

Алгоритм здійснення навчально-методичними центрами консультативно-діагностичної, методичної та інформаційної підтримки викладачів кафедр цивільного захисту та безпеки життєдіяльності вищих навчальних закладів 19

Волянський П. Б., Євсюков О. П., Терент'єва А. В.

Використання методу кейс-стаді при підвищенні кваліфікації державних службовців у сфері цивільного захисту 24

Жужа А. А.

Підвищення професійної компетентності педагога шляхом самоосвіти 30

Іванов А. В., Войтенко В. В.

Деякі аспекти методичної діяльності навчально-методичного центру цивільного захисту та безпеки життєдіяльності 32

Кочерга Є. В.

«Мозковий штурм» як ефективний метод навчання 35

Могілевець Ю. Є., Багірова Н. Є.

Організація методичного супроводу підготовки та проведення комплексного об'єктового навчання з питань цивільного захисту 39

Мохнар Л. І.

Самовиховання культури міжособистісної взаємодії курсантів у ВНЗ ДСНС України 44

Островерх О. О., Ковалевська Т. М., Савченко О. В.

Формування професійно-правової компетентності у майбутніх фахівців державної служби України з надзвичайних ситуацій під час освітнього процесу 46

Пелипенко М. М., Черненко О. М.

Теоретичний аналіз поняття комунікативної компетентності майбутніх працівників ДСНС України 48

Терещенко С. П., Гафіатуліна І. В.

Візуалізація навчального процесу як шлях активізації пізнавальної діяльності слухачів 51

Ткаченко Ю. М.

Case-Study – інноваційний метод навчально-методичного забезпечення функціонального навчання у сфері цивільного захисту 54

Шмига С. А., Семінович А. М.

Конференція як метод ділової гри..... 56

Бенцман Ю. І., викладач обласних курсів удосконалення керівних кадрів НМЦ ЦЗ та БЖД Київської області

ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ СЛУХАЧІВ

Технологія вказує, з одного боку, на конкретні способи і засоби здійснення професійної діяльності, з іншого боку – на результати. Ступінь досягнення за допомогою зазначених засобів і дій характеризує майстерність керівника заняття.

Термін «інновація» означає внесення в навчальний процес нового (факти, методи, прийоми), що покращує діючу систему підготовки слухачів.

На даний момент відомо ряд педагогічних технологій, які дозволяють керівнику заняття виконувати завдання з підготовки слухачів до дій у разі виникнення надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру.

Технологія особистісно зорієнтованого навчання

Мета особистісно зорієнтованого заняття – створення умов для розвитку пізнавальної діяльності слухачів.

Засоби для досягнення цієї мети:

- використання різноманітних форм та методів організації навчальної діяльності, що дозволяють розкрити суб'єктивний досвід слухачів;
- створення атмосфери зацікавленості кожного слухача в роботі навчальної групи;
- стимулювання слухачів до висловлювань, до застосування різних способів виконання завдань без страху помилитися, дати неправильну відповідь;
- використання у процесі заняття дидактичного матеріалу, що дозволяє слухачеві вибрати найбільш для нього значущі вид та форму навчального змісту;
- оцінка діяльності слухача не тільки за остаточним результатом (правильно чи неправильно), але й за процесом його досягнення (оригінальність, самостійність);
- заохочення прагнення слухача знаходити свій спосіб роботи (вирішення завдання), аналізувати методи роботи інших слухачів у процесі групових вправ і практичних занять;
- створення педагогічних ситуацій спілкування на занятті, що дозволяють кожному слухачеві проявляти ініціативу, самостійність, вибірковість у способах роботи, створення обстановки для природного самовираження слухачів;
- повідомлення на початку заняття не лише теми, але й методів організації навчальної діяльності на занятті;
- обговорення в кінці заняття не тільки того, що засвоїли, чим оволоділи слухачі, але й організації навчальної діяльності на занятті;

➤ обговорення в кінці заняття не тільки того, що було засвоєно, про що дізналися слухачі, але й того, на що сподівалися (не сподівалися), що б хотілося виконати ще раз;

➤ завдання на самостійну роботу не лише називається, визначаються тема та обсяг, але й детально пояснюється спосіб раціональної організації самостійної роботи.

Особистісно-орієнтована технологія навчання – це організація такої системи взаємодій між учасниками процесу навчання, при якому найбільш повно використовуються індивідуальні особливості кожного, визначаються перспективи подальшого розвитку й гармонійного вдосконалення особистості. Етапи цієї технології наступні:

1. Орієнтації.
2. Визначення мети.
3. Проектування.
4. Організації виконання плану діяльності.
5. Контрольно-оцінювальний етап.

Особистісно-орієнтована технологія враховує:

- рівень освіти, трудовий та життєвий досвід;
- індивідуальні особливості;
- віковий період.

Особистісно-орієнтована технологія сприяє формуванню:

- культури пошуку і праці;
- захоплення;
- дослідницького стилю;
- упевненості;
- самостійності;
- ініціативності;
- творчості.

Отже, основна ознака цього процесу – орієнтація на слухача. А гуманістична позиція викладача полягає в тому, щоб прийняти особистість такою, якою вона є, і включати у своє спілкування її життя у всіх проявах та стати його співучасником.

Враховуючи це, виходячи з інтересів слухача, рівня його знань та вмінь, слід коригувати освітній процес, особливу увагу звертати на розвиток критичного мислення. А це вже здатність самостійно аналізувати інформацію; уміння бачити помилки або логічні порушення у твердженнях партнерів; аргументувати свої думки, змінювати їх, якщо вони є неправильними; розпізнавати пропаганду; наявність розумової долі скепсису, сумнівів; прагнення до пошуку оптимальних рішень; мужність, принциповість, сміливість у відстоюванні своїх позицій, відкритість до сприйняття інших поглядів.

Критичне мислення – це звичка мозку мислити та розуміти, схильність кожної особистості мати широкий світогляд, бути допитливим та прагнути переосмислювати здобуту інформацію у світлі нових даних.

Етапами критичного мислення є:

- оцінка, синтез, аналіз, використання, розуміння та знання;
- сприйняття інформації (можна використовувати різні джерела інформації);
- аналіз висновків – інформації;
- зіставлення із протилежними точками зору;
- розробка системи доказів на підтримку відповідної точки зору;
- прийняття рішення, яке ґрунтується на доказах.

Одним із найефективніших видів навчальних занять на курсах, які дають змогу реалізувати особистісно-орієнтовану технологію підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації керівних та управлінських кадрів, є **групова вправа та ділова (штабна) гра**.

Групова вправа – вид навчального заняття, який використовується під час вивчення навчальних модулів з основ управління, організації та дій під час надзвичайних ситуацій, підготовки та застосування сил цивільного захисту. Вона має за мету прищеплення слухачам навичок з прогнозу та оцінки обстановки, розрахунку необхідних сил і засобів для проведення рятувальних та інших невідкладних робіт, управління заходами з мінімізації та ліквідації наслідків НС. Групова вправа проводиться у навчальних аудиторіях з використанням макетів, карт, схем місцевості або обчислювальної техніки кабінету інформаційних технологій навчання.

Суть групової вправи полягає в тому, що всі слухачі, об'єднані в навчальну групу, призначаються і виконують обов'язки за однією і тією самою службовою посадою в умовах утвореної керівником обстановки.

Ділова (штабна) гра – застосовується як метод активного навчання слухачів з метою вироблення в них навичок прийняття управлінських рішень за надзвичайних ситуацій, а також як засіб тестування здібностей. Елементи ділової гри: розподіл за ролями, змагання, особливі правила тощо. Ділова гра забезпечує високий рівень наближення до реальності, практичне відтворення ситуації. Проводиться у навчальних аудиторіях, оснащених необхідними технічними засобами навчання, або навчальному кабінеті інформаційних технологій на підставі як реальних планів цивільного захисту, так і спеціально створеної викладачами обстановки. Слухачі завчасно поділяються на малі групи, у складі яких виконують обов'язки за різними посадами в системі цивільного захисту.

Технологія проблемного навчання

В основі технології проблемного навчання – створення керівником заняття самостійної пошукової діяльності слухачів із розв'язання навчальних проблем, у ході якої формуються нові знання, уміння, навички та розвиваються здібності слухача, активність, зацікавленість, ерудиція, творче мислення та інші особисто значущі якості.

Під час проблемного навчання керівник заняття не передає знання в готовому вигляді, а ставить перед слухачем завдання (проблему), зацікавлює його, викликає в нього бажання знайти спосіб її розв'язання.

Навчання стає більш реальним і цілеспрямованим, коли застосовуються не репродуктивні, а проблемні технології, основою для яких слугує моделювання навчально-професійних дій та ситуацій, повсякденної діяльності, їх розгляд, аналіз та оцінка, проведення семінарів, дискусій тощо. Проблемні технології створюють обстановку реальної практики розв'язання конкретних задач у НС і ставлять слухачів у реальну роль, дозволяють їм самостійно і творчо засвоювати необхідні знання, приймати обґрунтовані рішення, брати на себе відповідальність за їх виконання та наслідки.

Досвід і практика переконують, що пізнавальна необхідність виникає у слухачів тоді, коли вони не можуть досягти мети за допомогою відомих їм способів дій, знань. Ця ситуація і називається проблемною, вона допомагає дати необхідний напрямок думок і тим самим створити внутрішні умови для засвоєння нового матеріалу, забезпечити таким чином можливість керування з боку викладача цим процесом. Ось чому під час проведення занять проблемну ситуацію слід розглядати як центральну ланку навчання.

Зважаючи на результати наукових досліджень, процес проблемного навчання можна звести до таких основних характерних етапів: виникнення (постановка) проблемної ситуації; усвідомлення сутності протиріччя і постановка проблеми (формулювання проблемного завдання); пошук способу вирішення проблемної ситуації шляхом інтеграції здогадок, гіпотез тощо з намаганням відповідного обґрунтування; доведення гіпотези; перевірка вірності вирішення проблемної ситуації. При цьому творчість слухачів полягає в опрацюванні неповних, суперечливих даних та перетворенні їх в якісно нові знання та вміння для прийняття ефективних рішень.

Проблемна ситуація – це ситуація, яка виникає внаслідок такої організації керівником заняття взаємодії зі слухачем та з об'єктом пізнання, яка допомагає виявити пізнавальне протиріччя. Проблемна ситуація характеризується інтелектуальним ускладненням і потребою в його розв'язанні. Сутність пізнавального протиріччя міститься у неможливості за допомогою тих знань і способів діяльності, якими володіють слухачі, вирішити протиріччя, що виникли.

Проблемні ситуації зручно створювати під час мотивації, використовуючи різні цікаві факти.

Наприклад:

1. Повінь приносить не тільки великі руйнування будівель та інших комунікацій, а й несе загрозу життю і здоров'ю людини.
2. Які необхідно виконати заходи щодо захисту населення при наближенні повені?

Технологія розвиваючого навчання

Технологія розвиваючого навчання – це активно-діяльнісний спосіб навчання, під час якого враховуються та використовуються природні закономірності індивідуального розвитку слухача. Сучасна система навчання вимагає від керівника заняття нових підходів до охоплення великого обсягу інформації. Неможливо одній людині знати все, навіть у вузькій сфері знання. Слуха-

чі ж повинні мати зовсім інші навички: думати, розуміти суть речей, осмислювати ідеї та концепції і вже на основі цього вміти шукати потрібну інформацію, аналізувати її та застосовувати в конкретних умовах, формулювати й відстоювати свою думку. Слухачі повинні не тільки пізнавати світ, а й навчитися думати, аналізувати, систематизувати, знаходити компроміси, виділяти головне, критично ставитися до будь-яких аргументів, вміти відстоювати свою позицію.

Технологія інтерактивного навчання

Інтерактивне навчання – це спеціальна форма організації пізнавальної діяльності, яка має конкретну, передбачувану мету – створити комфортні умови навчання, за яких кожен слухач відчуває свою успішність, інтелектуальну спроможність.

Сутність інтерактивного навчання полягає в тому, що навчальний процес відбувається за умови постійної, активної взаємодії всіх слухачів, де і слухач, і керівник заняття є рівноправними, рівнозначними суб'єктами навчання. Організація інтерактивного навчання передбачає моделювання життєвих ситуацій, використання рольових ігор, спільне вирішення проблеми на основі аналізу обставин та відповідної ситуації.

Інтерактивні технології умовно поділяються на чотири групи:

1. Кооперативного навчання:

- навчання в парах;
- ротаційні (змінювані) трійки;
- два – чотири – всі разом;
- «карусель».

2. Кооперативно-групового навчання:

- обговорення проблеми в загальному колі;
- «мікрофон»;
- незавершені речення;
- мозковий штурм;
- навчаючись – учусь;
- кейс-метод;
- вирішення проблеми.

3. Ситуативного моделювання:

- симуляції;
- спрощене судове слухання;
- розігрування ситуацій за ролями.

4. Опрацювання дискусійних питань:

- метод-прес;
- «займи позицію»;
- «зміни позицію»;
- неперервна шкала думок;
- дискусія;
- дебати.

Ставлення до використання інтерактивних технологій на занятті досить неоднозначне. Частина педагогів вважають їх прогресивним кроком у розвитку педагогічного процесу. Існує також думка, що такі технології є компромісом зі слухачами, які не хочуть і не бажають наполегливо працювати. Однак, є незаперечним, що саме інтерактивні технології підвищують зацікавленість слухачів до предмета, розвивають творчість, навчають працювати з різними джерелами знань.

Технологія розвитку критичного мислення

Технологія розвитку критичного мислення формує творче мислення, сприяє розвитку креативності. Критичне мислення необхідне під час розв'язання проблемних задач, формулювання висновків, оцінювання та прийняття рішень.

Сприймання, розуміння, усвідомлення та засвоєння навчальної інформації вимагає активної розумової діяльності, у тому числі критичного мислення. Критичне мислення – складний процес, який починається з ознайомлення з інформацією, а закінчується прийняттям рішення. Критичне мислення проявляється:

- у здатності людини самостійно аналізувати інформацію;
- в умінні бачити помилки або логічні порушення у твердженні різних авторів;
- в умінні аргументувати свої думки (змінювати їх, якщо вони є неправильними, і відстоювати, якщо вони є вірними);
- у прагненні до пошуку оптимальних і аргументованих рішень.

Інформаційні технології

Інформаційна технологія в навчально-виховному процесі – це поєднання традиційних технологій навчання і технологій інформатики. Найсучаснішим комп'ютерним засобом навчання є мультимедіа, що ґрунтується на спеціальних апаратних і програмних засобах.

Однією з беззаперечних переваг засобів мультимедіа є можливість розроблення на їх основі інтерактивних комп'ютерних презентацій.

Проведення занять при комплексному застосуванні традиційних і мультимедійних технологій забезпечує набуття слухачами не тільки глибоких і міцних знань, а й вміння розвивати інтелектуальні, творчі здібності, самостійно набувати нових знань та працювати з різними джерелами інформації.

Букин Н. П., кандидат юридических наук, доцент, заведующий кафедрой военной подготовки Национального университета гражданской защиты Украины;

Игнатъев А. М., старший преподаватель кафедры военной подготовки Национального университета гражданской защиты Украины

ПЕРСПЕКТИВЫ ПРИМЕНЕНИЯ ФОНОСЕМАНТИКИ ДЛЯ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ЛИНГВИСТИЧЕСКОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОГО ИНТЕРФЕЙСА ОБУЧАЮЩИХ СИСТЕМ

В настоящее время в Украине ведется интенсивный поиск наиболее эффективных методов использования новых информационных технологий в обучении. Как одно из направлений, рассматривается использование в учебном процессе высших учебных заведений гибридного интеллекта с целью управления когнитивной деятельностью обучающихся. Управление когнитивными процессами на основе гибридного интеллекта предполагает разработку соответствующего лингвистического обеспечения.

В литературе достаточно полно анализируются особенности и определяются требования к лингвистическому обеспечению обучающих систем с интегрированным интеллектом. Приводится обобщенная схема управления когнитивным и учебным процессами в вузе на основе интегрированного интеллекта. Учитывая характер взаимодействия между элементами учебного процесса, авторами выделяются три класса языковых средств: естественный язык для взаимодействия участников учебного процесса по традиционным методическим схемам обучения; языки представления знаний в учебной базе знаний вуза и языки взаимодействия участников учебного процесса с моделью профессиональных знаний преподавателей (МПЗ) и моделями знаний обучаемых. Последнему классу языков выделяется особое место, поскольку в настоящее время проблема общения с ЭВМ на естественном языке (ЕЯ) является одной из основных задач теории искусственного интеллекта и содержит в себе большое количество еще не разрешенных проблем.

В настоящее время в существующих средствах общения пользователей с ЭВМ широко применяются регламентированные языки. Наиболее известные из них – языки типа «меню», анкетные языки и языки признаков-инструкций. Регламентированные языки предоставляют небольшие возможности для общения и обладают рядом следующих недостатков:

- инициатива жестко закрепляется за одним из участников общения;
- от обучающегося требуется задание полной и непротиворечивой информации;
- не допускаются ошибки в форматах задаваемой информации;
- требуется специальное обучение пользователя языку общения.

Безусловно, для более гибкого и естественного общения адекватен ЕЯ. К сожалению, моделирование ЕЯ затруднено тем, что в нем содержится бо-

льшее количество идиоматических и фразеологических оборотов, метафор и ассоциаций, нечеткостей и неопределенностей. Выход из сложившейся ситуации в настоящее время находят в том, что при построении таких систем общения используются подмножества ЕЯ, которые в конкретных приложениях проблемно ориентированы и, следовательно, более просты. Их лексика ограничена предметной областью, смыслы слов более однозначны, отсутствуют метафоры, ассоциации и т. д. Все это в совокупности снижает эмоциональную окраску общения в системах с интегрированным интеллектом, которая свойственна традиционным отношениям между обучающимся и обучающим.

Для решения задачи обеспечения диалога в обучающей системе с гибридным интеллектом недостаточно использовать только последние достижения в области распознавания смысла речевой (текстовой) информации и известных методов тестирования. При таком подходе общение обучаемого с МПЗ преподавателя приобретает «сухой», «официальный» тон. Конечно, никакая машина не заменит живого преподавателя с его улыбкой, любовью к обучаемым и стремлением во что бы то ни стало научить. Ведь общеизвестно, что во многих случаях отношение обучающихся к преподавателю порождает и их отношение к преподаваемой им дисциплине.

Одним из путей решения задачи «одушевления» диалога обучающегося и ЭВМ может служить применение при синтезе и анализе предложений (фраз) синонимических возможностей естественного языка. Общеизвестно, что синонимические возможности славянских языков (русского, украинского, белорусского и т. д.) исключительно велики. Существуют даже словари синонимов.

Наиболее сложной проблемой при определении групп синонимов является установление близости оттенков значения слов, включаемых в один синонимический ряд. К сожалению, объективных критериев того, что считать оттенком значения, в лингвистике не выработано, поэтому здесь проявляется во многом еще субъективный подход. Установить «совпадающее» и «несовпадающее» значение так же трудно, как и выделить оттенок значения, поэтому методика такого выделения требует дальнейшей проработки и конкретизации. Нельзя забывать и о том, что в процессе употребления в речи слова могут приобретать те или иные оттенки значения, которые не закрепились в системе языка. Например, в известном крылатом выражении М. Горького «Безумству храбрых поем мы песню» слово «безумство» употреблено в значении «отвага», которого в языке это слово не имеет.

Разнообразие синонимических рядов позволяет выделять слова, которые обозначают разные степени одного и того же состояния или качества (например, хорошо, прекрасно, великолепно). Это свойство синонимических рядов дает возможность при необходимости усиливать или ослаблять речевое воздействие на обучаемого. Если обучаемый не уверен в себе, в общении с ним системе может быть рекомендовано использовать слова более «мягкого», «доверительного» диалога, а если есть необходимость усилить воздействие на обучающегося, можно рекомендовать и «более жесткий тон».

На рис.1 иллюстрируется место базы используемых синонимических рядов. Процедуру общения с обучаемым, а вместе с тем анализ и синтез сообщений, осуществляет лингвистический процессор.

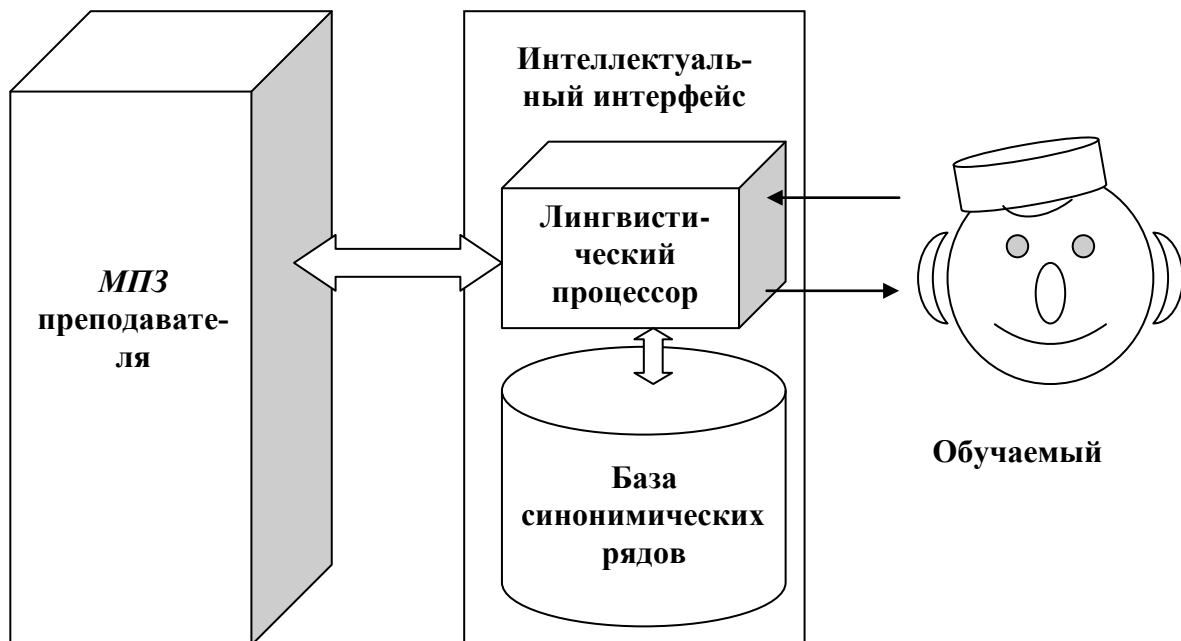

Рис. 1 – Обобщенная структурная схема «одушевленного» лингвистического обеспечения обучающих систем

На основании вышесказанного возникает задача оценки звукового воздействия слов на человека, а также задача разработки метода, позволяющего располагать слова синонимического ряда в порядке возрастания (или убывания) их звукового воздействия по выбранным качественным шкалам (например, хорошее-плохое, быстрое-медленное и т. д.).

Все слова, все тексты обязательно имеют звуковую окраску. Значит, и фонетическая содержательность (фоносемантический ореол) есть у любой единицы языка, т. е. у любого слова, предложения, дискурса. В общении человек чувствует содержательность звучания и очень активно использует в речи информацию, передаваемую звукодержательным ореолом. Но, как правило, это происходит на подсознательном уровне.

С целью расчета фоносемантического ореола (звуковой содержательности) слова были определены средние оценки содержательности каждой звукобуквы языка. Из целого ряда экспериментов известно, что в сознании человека закреплены не отдельные звуки или отдельные буквы, а слитные звукобуквенные образы. Именно слитные звукобуквенные образы и были предъявлены информантам (носителям языка) в ходе эксперимента. В эксперименте по определению оценки содержательности звукобукв языка принимало участие 152 информанта в возрасте от 18 до 46 лет, причем 78 % информантов имели возраст до 25 лет.

Поскольку для фонетики очень важна мягкость согласных, то эта особенность была отмечена, т. е. информантам предъявлялись как твердые согласные, так и мягкие. Парные твердые и мягкие согласные различают слова, например, конь [кон'] и кон [кон]; лук [лук] и люк [л'ук]. Звонкие и глухие согласные тоже могут различать слова, например: шар – жар, кол – гол, дом – том, но в этом случае изменение понятийного ядра влечет за собой и изменение составляющих слово звукобукв, поэтому фоносемантические ореолы согласных по звонкости и глухости не рассматривались. Гласные буквы Е, Ю, Я, которые в отдельном произношении обозначают по два звука ([йэ], [йу], [йа]), не расчленялись на составляющие их звуки, поскольку эти буквы воспринимаются как целый звукобуквенный образ со своими индивидуальными характеристиками. В качестве измеряющих шкал использовались четыре, в которых звуковая содержательность проявляется наиболее четко и разнообразно:

- хорошее – плохое;
- активное – пассивное;
- сильное – слабое;
- женственное – мужественное (фактор родокомфорности).

Учитывая психологию человека (возможность держать в сознании 12-15 градаций), для удобства расчетов были приняты 10-бальные шкалы. Например, если информант считал, что звукобуква А является очень хорошей, то по шкале хорошее-плохое он выставлял ей оценку 0, очень плохой – оценку 10, нейтральной – оценку 5.

Из анализа результатов эксперимента было определено, что нет ни одной звукобуквы, которая бы не имела значимых оценок ни по одной шкале, и нет ни одной шкалы, по которой бы все звукобуквы попали в нейтральную зону. Это выражает тот факт, что звуки речи действительно обладают собственной информативностью, содержательностью. Но самое важное заключается в том, что фоносемантику возможно формализовать методом оценочных шкал. В данном случае числа не обозначают количество, а лишь кодируют степень проявления звуковой содержательности по определенному признаку, что позволяет имитировать оценочные суждения.

Располагая средними оценками измерений звучания звукобукв по качественным шкалам, можно рассчитать содержательность фоносемантического ореола всего слова. Следует учитывать, что отдельный звук и звук в составе слова – это не одно и то же. Имеются обстоятельства, приводящие к возникновению различий в информативности звукобукв при объединении их в слова. Наиболее существенное влияние на информативность звукобукв в слове оказывают частотность звукобуквы в речи и его позиция в слове, а также ударность. Звук, находящийся под ударением, более заметен, более информативен, чем звук без ударения. Поэтому вес ударного звука был увеличен в два раза. Средняя оценка первой звукобуквы увеличивалась в четыре раза. Она наиболее важная, ведь аббревиатуры строятся из первых звукобукв, а не из ударных или конечных, да и все первое – самое запоминающееся, самое ин-

формативное. Частотность звукобуквы влияет на информативность звукобуквы обратно пропорционально: чем реже встречается звукобуква в тексте, тем более она информативна. С целью определения частоты встречаемости звукобукв в текстах была написана программа, с помощью которой было обработано более 45000 страниц различных текстов в формате ASCII.

Для расчета фоносемантического ореола слова введем следующие обозначения:

F – фоносемантический ореол слова;

i – позиция звукобуквы в слове;

a_i – средняя оценка содержательности звукобуквы;

k_i – коэффициент учета информативности звукобуквы в слове.

Коэффициент учета информативности звукобуквы в слове будем рассчитывать по формуле:

$$k_i = \frac{p_{\max}}{p_i}, \quad (1)$$

где p_{\max} – максимальная частотность встречаемости звукобукв в анализируемом слове; p_i – частотность встречаемости i -ой звукобуквы.

В соответствии с вышеприведенными рассуждениями коэффициент учета информативности первой звукобуквы слова будем увеличивать в 4 раза, а ударной звукобуквы – в 2 раза:

$$k_1 = 4 \frac{p_{\max}}{p_1}, \quad (2)$$

$$k_{\text{уд}} = 2 \frac{p_{\max}}{p_{\text{уд}}}. \quad (3)$$

Чтобы получить суммарную оценку фоносемантического ореола слова усредним взвешенные оценки содержательности звукобукв:

$$F = \frac{\sum_{i=1}^n a_i k_i}{\sum_{i=1}^n k_i}, \quad (4)$$

где n – количество звукобукв в слове.

Приведенный метод расчета фоносемантического ореола слова максимально прост и учитывает влияние на информативность звукобуквы в слове основных факторов: частотности встречаемости, ударности и позиции в слове.

Определив количественно фоносемантический ореол каждого слова синонимического гнезда (ряда), необходимо расставить их в порядке возрастания (уменьшения) оценки их звуковой окраски. Располагая структурированными синонимическими гнездами, представляется возможным определить правила выбора слов синонимического ряда в зависимости от сложившейся ситуации при общении обучаемого с МПЗ преподавателя.

Таким образом, в совокупность средств интеллектуального интерфейса обучающих систем предлагается ввести математическое и программное обеспечение, осуществляющее анализ синонимов в соответствии с качественными шкалами распределенных синонимических рядов. Это существенно расширит используемый словарь системы, сделает интерфейс более гибким и дружелюбным, а также внесет некую «одушевленность» в общение обучаемых и МПЗ преподавателя, что в конечном итоге позволит повысить качество обучения.

Васильєва Р. Ю., кандидат педагогічних наук, доцент кафедри охорони праці та цивільної безпеки Житомирського державного університету імені Івана Франка

Орчинська Л. В., методист обласного методичного кабінету НМЦ ЦЗ та БЖД Житомирської області

ФОРМУВАННЯ У СТУДЕНТІВ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРІГАЮЧОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПРИ ВИВЧЕННІ ДИСЦИПЛІН «БЕЗПЕКА ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ» ТА «ОСНОВИ ОХОРОНИ ПРАЦІ»

На сучасному етапі людина, її життя і здоров'я визначаються як найвищі людські цінності, бо саме вони є показником цивілізованості суспільства, головним критерієм ефективності діяльності всіх його сфер.

Студентська молодь на сьогодні є найбільш багаточисельною групою з високим рівнем ризику захворювань. Це обумовлено порушенням режиму дня, харчування, надмірними психічними та емоційними навантаженнями, необхідністю пристосовуватись до нових умов проживання та спілкування з оточуючими, відсутністю постійної батьківської опіки. Пристосування організму до нових соціальних умов викликає активізацію роботи всіх систем організму, а потім фізичне виснаження, що сприяє розвитку цілому ряду захворювань.

Протиріччя між потребою держави у здоровому поколінні та способом життя більшості студентів призвело до необхідності модернізації сучасної системи вищої освіти в Україні й її орієнтації на збереження та зміцнення здоров'я студентів, формування у них мотивації на здоровий спосіб життя, відповідних ціннісних орієнтацій.

Проблеми формування здоров'язберігаючої компетентності, мотивації на здоровий спосіб життя, відповідального ставлення до власного здоров'я та

оточуючого середовища знайшли відображення в багатьох роботах як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників. У вітчизняній педагогіці й психології компетентнісний підхід виразно позначений у працях вітчизняних дослідників: Т. Браже, П. Гальперіна, Є. Горностай, І. Єрмакова, І. Зимньої, С. Краснокрутської, Н. Кузьміної, А. Маркової, Н. Мілованової, А. Новікова, В. Серікова, А. Хуторського, В. Шадрікова, В. Циби, І. Якиманської та ін. Теоретичні основи здоров'язберігаючої компетентності відображено у наукових дослідженнях І. Анохіна, Н. Тамарської, Д. Вороніна, В. Успенської. Проблеми формування здоров'язберігаючої компетентності у своїх роботах розкривають Є. Булич, І. Мурахов, А. Погребняк, В. Оржеховська, Д. Колесов, Т. Бойченко, В. Горощук, С. Юрочкіна. Питання умов формування здоров'язберігаючої компетентності у системі вищої школи вирішують Н. Белікова, Д. Воронін, О. Дворнікова, О. Дорошенко, Н. Панчук та ін. Однак питання формування зазначеної компетентності при вивченні дисциплін «Безпека життєдіяльності» та «Охорони праці» не набули достатнього висвітлення.

Метою нашої роботи є аналіз змісту тих здоров'язберігаючих технологій, що сприяють ефективному формуванню здоров'язберігаючої компетентності студентів при вивченні дисциплін «Безпека життєдіяльності» та «Основи охорони праці».

Аналіз літератури показав необхідність формування у сучасних студентів здоров'язберігаючої компетентності як перш за все інтегральної характеристики загальної здатності та готовності особистості до діяльності по збереженню і зміцненню свого фізичного, психічного, духовного та соціального здоров'я та здоров'я оточуючих. Компетентність ґрунтується на знаннях і досвіді набутих під час навчання і самоосвіти, на життєвому досвіді, цінностях і нахилах. Компетенція ж – це здатність застосовувати знання, вміння, навички та особистісні якості для успішної діяльності по збереженню та зміцненню здоров'я. Залежно від складових здоров'я, здоров'язберігаюча компетентність включає наступні життєві компетенції: навички раціонального харчування, навички рухової активності, санітарно-гігієнічні навички, режим праці та відпочинку (фізична складова здоров'я); навички ефективного спілкування, навички співпереживання, навички розв'язання конфліктів, навички поведінки в умовах загроз, дискримінації, навички співробітництва (соціальна складова здоров'я); самоусвідомлення і самооцінку, аналіз проблем і прийняття рішень, визначення життєвих цілей і програм (інтелектуальний аспект духовної та психічної складових здоров'я); самоконтролю, управління стресами, мотивацію успіху і тренування волі (емоційно-вольовий аспект духовної та психічної складових здоров'я).

Формування здоров'язберігаючої компетентності здійснюється за допомогою впровадження в освітній простір вищих навчальних закладів здоров'язберігаючих технологій. Н.К. Смирнов виділяє медико-гігієнічні, фізкультурно-оздоровчі, екологічні здоров'язберігаючі технології забезпечення безпеки життєдіяльності, здоров'язберігаючі освітні технології. Дисципліни «Безпе-

ка життєдіяльності» та «Основи охорони праці» мають єдину мету – сприяти підвищенню продуктивності праці, зменшенню впливу на людину несприятливих чинників виробничого середовища, збереженню здоров'я працівників, підходячи до цієї мети з різних сторін і на різних рівнях. Це сприяє ефективному використанню в Житомирському державному університеті імені І. Франка наступних здоров'язберігаючих технологій: медико-гігієнічних, екологічних здоров'язберігаючих технологій забезпечення безпеки життєдіяльності.

Медико-гігієнічні технології передбачають використання профілактичних програм, зокрема по збереженню репродуктивного здоров'я молоді, забезпечення гігієнічних умов відповідно до державних санітарних правил та норм, проведення заходів щодо санітарно-гігієнічної освіти студентів, організацію заходів щодо профілактики захворювань під час епідемії. Зміст дисципліни «Безпека життєдіяльності» надає можливості щодо реалізації зазначеної технології. Під час вивчення розділу «Природні загрози, характер їхніх проявів та дії на людей, тварин, рослин, об'єкти економіки» розглядаються питання біологічних надзвичайних ситуацій та небезпек. Значна увага приділяється впливу мікроорганізмів, бактерій, вірусів на здоров'я студентів, профілактиці ВІЛ/СНІДу та інших статевих захворювань. Використання зазначеної технології відбувається в рамках співпраці університету та клініки «Дружня до молоді». Основними напрямками співпраці є медико-соціальна та консультативна допомога, профілактична та інформаційно-просвітницька робота, які спрямовані на попередження виникнення ризикової поведінки та зменшення впливу її наслідків; профілактику інфекцій, що передаються статевим шляхом, в тому числі ВІЛ/СНІД; збереження репродуктивного здоров'я та підготовку до усвідомленого батьківства; формування у студентів навичок, які сприяють збереженню здоров'я, підвищенню рівня інформованості з питань здорового способу життя тощо. Основними формами співпраці між університетом та клінікою є: проведення ознайомчих з роботою клініки екскурсій для студентів університету; спільної участі у проведенні заходів (лекцій, тренінгів, семінарів, круглих столів, прес-конференцій, флешмобів тощо) з профілактики негативних явищ серед студентської молоді університету; залучення волонтерів для реалізації спільних проєктів; надання медичної та соціальної допомоги студентам у разі потреби.

Екологічні здоров'язберігаючі технології спрямовані на створення екологічно оптимальних умов життя і діяльності людей, гармонійних відносин з природою, залучення до досліджень у сфері екології, психологічного впливу на людину оточуючого середовища. Втілення технології у навчальний процес відбувається при вивченні в курсі «Безпека життєдіяльності» питань радіаційної безпеки (забруднення територій України внаслідок аварії на ЧАЕС радіонуклідами, вплив цезію та стронцію на здоров'я мешканців забруднених територій); небезпек природного походження та вплив людської діяльності на їх реалізацію; екологічних наслідків техногенних катастроф. Перевага надається проєктним формам роботи. Студенти працюють над проєктами «Голос

життя», «Екологічна карта Житомира» та «Сталий розвиток як усталений спосіб життя». Проводять дослідження в рамках Міжнародного конкурсу студентських робіт «Сталий розвиток - науковий дебют».

Головною задачею технологій забезпечення безпеки життєдіяльності є збереження життя. В загальну систему здоров'язберігаючих технологій інтегруються рекомендації й вимоги спеціалістів з охорони праці, державної служби надзвичайних ситуацій, цивільної оборони. Студенти дізнаються про санітарно-гігієнічні умови організації роботи та заходи безпеки під час їх проведення. При вивченні тем даного курсу особлива увага приділяється створенню комфортних умов праці (параметрів мікроклімату, освітленості тощо), що сприяють збереженню здоров'я. Зміст дисципліни «Основи охорони праці», в межах зазначеної технології, надає студентам можливість впроваджувати у практику такі схеми наукової організації праці, при яких забезпечується максимальна продуктивність праці, створюються умови для збереження здоров'я працівників, збільшення періоду їх трудової діяльності. Для формування здоров'язберігаючої компетентності важливим є і вивчення ергономіки, яка досліджує знаряддя праці, розробляє та дає рекомендації щодо їх конструювання, виготовлення та експлуатації з метою забезпечення необхідної зручності, збереження сили, працездатності та здоров'я працюючих.

Отже, життя і здоров'я молоді є однією з найвищих соціальних цінностей. Сучасна система вищої освіти повинна забезпечити якнайповнішу реалізацію цих цінностей і при цьому сприяти вихованню здорового покоління. Від цього значною мірою залежить стан продуктивних сил країни, її економічний, оборонний, інтелектуальний, духовний потенціал, ресурс розвитку суспільства. Вивчення дисциплін «Безпека життєдіяльності», «Основи охорони праці» дає можливість ефективного вирішення завдання формування здоров'язберігаючої компетентності студентів. Це відбувається завдяки впровадженню в навчально-виховний процес сучасних здоров'язберігаючих технологій.

Вовчук С. Г., начальник НМЦ ЦЗ та БЖД Рівненської області;

Яковець Н. М., завідувач обласного методичного кабінету НМЦ ЦЗ та БЖД Рівненської області

АЛГОРИТМ ЗДІЙСНЕННЯ НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИМИ ЦЕНТРАМИ КОНСУЛЬТАТИВНО-ДІАГНОСТИЧНОЇ, МЕТОДИЧНОЇ ТА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПІДТРИМКИ ВИКЛАДАЧІВ КАФЕДР ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ ТА БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Проблеми цивільного захисту та безпеки життєдіяльності в сучасному світі набувають особливого значення. Їх актуальність у наш час визначається рядом причин, найактуальнішими з яких є:

- порушення екологічної рівноваги природного середовища внаслідок надмірного антропогенного навантаження на біосферу;
- зростання числа техногенних аварій і катастроф при взаємодії людини зі складними технічними системами;
- соціально-політична напруженість у суспільстві.

На сьогоднішній день рівень особистої та колективної безпеки – один з найважливіших показників благополуччя суспільства. Підвищувати цей рівень є вкрай складним завданням, оскільки навколишній світ змінюється з неймовірною швидкістю, приносячи нові загрози для життя та здоров'я людини. Тому однією з головних умов розвитку й навіть виживання людства стає якісне навчання у сфері безпеки.

У статті 41 Кодексу цивільного захисту України наголошується, що культура безпеки життєдіяльності населення – це сукупність цінностей, стандартів, моральних норм і норм поведінки, спрямованих на підтримання самодисципліни як способу підвищення рівня безпеки.

«Популяризація культури безпеки життєдіяльності серед дітей та молоді організовується і здійснюється центральним органом виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері цивільного захисту (далі – ЦЗ), спільно з центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері освіти і науки, громадськими організаціями».

З метою здійснення заходів щодо захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій у мирний час та в особливий період постановою Кабінету Міністрів України від 09.01.2014 № 11 «Про затвердження Положення про єдину державну систему цивільного захисту» в державі створено функціональні підсистеми у складі єдиної державної системи цивільного захисту, серед яких підсистема «Навчання дітей дошкільного віку, учнів та студентів діям у надзвичайних ситуаціях (з питань безпеки життєдіяльності)».

Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30.05.2014 № 590-р відмінено міжгалузевий наказ МОН, МНС, Держгірпромнагляду України від 21.10.2010 № 969/922/216 «Про організацію та вдосконалення навчання з питань охорони праці, безпеки життєдіяльності та цивільного захисту у вищих навчальних закладах України».

З відміною вказаного законодавчого документа сталися негативні зміни щодо вивчення дисциплін «Цивільний захист» та «Безпека життєдіяльності» (далі – БЖД), зокрема скасовано розділ у дипломних проектах «Охорона праці та безпека в надзвичайних ситуаціях», до складу державних екзаменаційних комісій викладачі з ЦЗ не включаються, зменшено кількість годин викладання, об'єднано викладання цих дисциплін з іншими дисциплінами, а в окремих випадках навіть їх віднесено до переліку вибіркового дисциплін.

Пункт 20 Порядку здійснення навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях, що затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 26.06.2013 № 444, наголошує: «Підготовка студентів вищих навчальних за-

кладів до дій у надзвичайних ситуаціях здійснюється за програмами нормативних навчальних дисциплін «Безпека життєдіяльності» та «Цивільний захист», які відповідно передбачають:

- формування у студентів, що навчаються за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавра, знань, умінь та навичок щодо забезпечення необхідного рівня безпеки у надзвичайних ситуаціях відповідно до майбутнього профілю роботи, галузевих норм і правил;
- формування у студентів, що навчаються за освітньо-кваліфікаційним рівнем спеціаліста або магістра, умінь із превентивного і аварійного планування та управління заходами цивільного захисту».

Для надання методичної допомоги з питань викладання дисциплін «БЖД» та «ЦЗ» при Управлінні з питань надзвичайних ситуацій та цивільного захисту населення (далі – НС та ЦЗН) Рівненської облдержадміністрації та Управлінні освіти і науки Рівненської облдержадміністрації у 1999 році створено Обласну науково-методичну раду з ЦЗ, БЖД та основ медичних знань (наказ управління з питань НС та ЦЗН та управління освіти Рівненської обласної державної адміністрації (далі – ОДА) від 10.12.1999 № 109/337). Головою ради є завідувач кафедри загально-технічних дисциплін, технологій та цивільної безпеки Рівненського державного гуманітарного університету, секретар – завідувач обласного методичного кабінету Навчально-методичного центру ЦЗ та БЖД Рівненської області (далі – НМЦ).

Згідно з Положенням про Обласну науково-методичну раду до її складу входять науковці кафедри охорони праці та безпеки життєдіяльності Національного університету водного господарства та природокористування, кафедри загальнотехнічних дисциплін, технологій та цивільної безпеки Рівненського державного гуманітарного університету, ГУ ДСНС України у Рівненській області, управління з питань НС та ЦЗН ОДА, управління освіти і науки ОДА, НМЦ ЦЗ та БЖД Рівненської області й викладачі з безпеки життєдіяльності ВНЗ області.

Науково-методична рада працює згідно з Планом роботи, який розробляється на початку кожного року та затверджується управлінням з питань НС та ЦЗН ОДА, управлінням освіти Рівненської ОДА, ГУ ДСНС України у Рівненській області.

Саме завдяки діяльності науково-методичної ради і здійснюється алгоритм надання консультативно-діагностичної, методичної та інформаційної підтримки викладачів вищих навчальних закладів області.

Члени науково-методичної ради працюють у напрямі сприяння поліпшенню навчальної, методичної та науково-дослідної роботи, яка виконується кафедрами (циклами) та окремими викладачами програм з підготовки студентів вищих навчальних закладів із дисциплін «БЖД» та «ЦЗ».

Постійно в полі зору – здійснення перспективного планування та проходження курсів підвищення кваліфікації викладачів з безпеки життєдіяльності, і хоча відмінено спільний наказ МНС України і МОН України від

01.09.2003 № 314/586 «Про затвердження положення про підвищення кваліфікації викладачів навчальної дисципліни «БЖД», де чітко зазначалось, що «викладачі, які не мають свідоцтва про підвищення кваліфікації з навчальної дисципліни «БЖД», не допускаються до викладання навчальної дисципліни «БЖД», однак Додаток 1 до постанови Кабінету Міністрів України від 23.10.2013 № 819 «Про затвердження Порядку проведення навчання керівного складу та фахівців, діяльність яких пов'язана з організацією і здійсненням заходів з питань цивільного захисту», наголошує, що науково-педагогічні працівники, які викладають навчальні дисципліни з цивільного захисту і безпеки життєдіяльності, проходять підвищення кваліфікації 1 раз на 5 років.

Інформування щодо підвищення кваліфікації здійснюється через розсилку листів-звернень до керівників ВНЗ з одночасним повідомленням графіків проведення підвищення кваліфікації.

Питання аналізу кадрового забезпечення викладачами дисциплін «БЖД» вищих навчальних закладів щодо наявності сертифікату, а про проходження перепідготовки на базі Інституту державного управління у сфері цивільного захисту неодноразово виносилось на розгляд засідання Обласної ради з питань безпечної життєдіяльності населення при облдержадміністрації.

Проведення консультацій для викладачів дисциплін «БЖД» та «ЦЗ» проводиться за зверненням до обласного методичного кабінету НМЦ та в ході проведення розширених засідань Обласної науково-методичної ради із залученням викладачів БЖД та ЦЗ відповідно до тематики засідань.

Також проводяться засідання на базі служб ЦЗ області. Проведено розширені засідання за участю викладачів з БЖД ВНЗ області спільно з ГУ ДСНС України у Рівненській області з теми «Правила поведінки з вибухонебезпечними предметами»; Комунальним закладом «Обласний центр екстреної медичної допомоги та медицини катастроф» з теми «Сучасні аспекти надання домедичної допомоги при нещасних випадках та у надзвичайних ситуаціях», Рівненською обласною комунальною аварійно-рятувальною службою на водних об'єктах з теми «Надання домедичної допомоги потопаючому».

В ході засідань відбувався перегляд та обговорення практичних занять, новітніх методик викладання та розповсюдження матеріалів Всеукраїнських конференцій «Безпека життя і діяльності людини – освіта, наука, практика».

За роки діяльності Обласної науково-методичної ради комісія з членів ради відвідала майже усі ВНЗ області. Щорічно планується проведення перевірок виконання навчальних програм з дисциплін «БЖД» та «ЦЗ» у ВНЗ області, під час яких надається методична допомога з питань: нормативно-правового забезпечення ЦЗ; виникнення НС на території України та області шляхом видання та розповсюдження Інформаційного бюлетеня «НС на території України та області», листівок, плакатів, пам'яток, куточків щодо дій населення у НС, іншої друкованої продукції, яка використовується як для оформлення спеціалізованих аудиторій, кабінетів, кафедр, так і викладачами в ході проведення занять.

З метою удосконалення і підвищення якості викладання навчальних дисциплін «БЖД» та «ЦЗ» під час проведення перевірок стану реалізації державної політики у сфері цивільного захисту та організації роботи з питань техногенної й пожежної безпеки у містах та районах області, організацію та проведення яких здійснює ГУ ДСНС України у Рівненській області із залученням фахівців управління з питань НС та ЦЗН облдержадміністрації й НМЦ ЦЗ та БЖД Рівненської області, звертається увага на методичне забезпечення нормативних дисциплін:

- наявність нормативно-правових актів з питань безпеки життєдіяльності та ЦЗ;
- забезпечення літературою, підручниками та посібниками з БЖД та ЦЗ;
- наявність наочності, плакатів, схем, діаграм;
- використання сучасних досягнень у галузі безпеки життєдіяльності, зокрема матеріалів Всеукраїнських конференцій «Безпека життя і діяльності людини – освіта, наука, практика»;
- використання сучасних комп'ютерних технологій в навчальному процесі;
- створення кафедр, кабінетів та спеціалізованих аудиторій з БЖД та ЦЗ.

Викладачі кафедр та фахівці сфери ДСНС області постійно співпрацюють з питань рецензування підручників та посібників з безпеки життєдіяльності та цивільного захисту.

З метою практичної демонстрації студентам можливостей пожежно-рятувальної, медичної та аварійної техніки, ознайомлення з обладнанням та спорядженням, що знаходиться на озброєнні екстрених служб, навчання і популяризації професії рятувальника в області, проводяться акції на базі вищих навчальних закладів із залученням фахівців та техніки екстрених служб. Саме таке спілкування теоретиків-науковців та фахівців-практиків є запорукою для отримання студентами практичних знань та навичок.

Діяльність Обласної науково-методичної ради постійно пропагується у засобах масової інформації, зокрема у журналах: «Пожежна та техногенна безпека», «Безпека життєдіяльності»; газетах: «Вектор безпеки», «Вісті Рівненщини», «Рівне ракурс» та під час тематичних телепередач.

У вищих навчальних закладах, з метою відпрацювання дій у разі виникнення надзвичайних ситуацій, з учасниками навчально-виховного процесу проводяться об'єктові тренування з питань цивільного захисту із залученням служб цивільного захисту, фахівців ГУ ДСНС України у Рівненській області, управління з питань НС та ЦЗН облдержадміністрації й НМЦ ЦЗ та БЖД Рівненської області.

Головна мета вивчення дисциплін «БЖД» та «ЦЗ» – навчання студентів та їх підготовка до самостійного практичного виконання заходів цивільного захисту на підприємствах всіх форм власності щодо забезпечення надійного захисту співробітників під час режимів функціонування Єдиної державної системи цивільного захисту.

Волянський П. Б., доктор наук з державного управління, доцент, Заслужений лікар України, в.о. начальника Інституту державного управління у сфері цивільного захисту;

Євсюков О. П., кандидат психологічних наук, доцент, професор кафедри державної служби, управління та навчання за міжнародними проектами Інституту державного управління у сфері цивільного захисту;

Терент'єва А. В., доктор наук з державного управління, професор, старший науковий співробітник, завідувач кафедри державної служби, управління та навчання за міжнародними проектами Інституту державного управління у сфері цивільного захисту

ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДУ КЕЙС-СТАДІ ПРИ ПІДВИЩЕННІ КВАЛІФІКАЦІЇ ДЕРЖАВНИХ СЛУЖБОВЦІВ У СФЕРІ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ

Реформування системи цивільного захисту держави, яке було проведене останніми роками, життя в умовах прямої загрози національній безпеці потребує переосмислення існуючої практики підготовки кадрів для реалізації заходів безпеки населення і територій України.

У сфері цивільного захисту організація навчання здійснюється з метою забезпечення потреб центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, державних підприємств, установ та організацій, на які поширюється дія законів у сфері захисту населення і територій від надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру (далі – у сфері цивільного захисту), у працівниках, здатних компетентно і відповідально виконувати функції управління техногенною і природною безпекою населення, територій та об'єктів господарської діяльності, впроваджувати технології, спрямовані на зменшення ризиків виникнення і мінімізацію наслідків надзвичайних ситуацій та їх ліквідацію.

Вивчення причин виникнення аварій і техногенних катастроф у світі безперечно свідчить, що від 70% до 90% згаданих подій спричинені людським фактором. Тому Державна служба України з надзвичайних ситуацій (ДСНС України) вживає всіх заходів щодо покращення рівня професійної підготовки керівного складу органів управління цивільного захисту та працівників аварійно-рятувальних формувань, задіяних в ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій.

Наразі Інститут державного управління у сфері цивільного захисту (ІДУЦЗ) вирішує завдання щодо покращення якості підвищення кваліфікації державних службовців II – VII категорій посад у сфері цивільного захисту, які за своїми службовими обов'язками беруть участь в організації заходів цивільного захисту населення і територій при виникненні надзвичайних ситуацій. Фаховий рівень, набуті знання та навички прийняття управлінських рішень впливають певним чином на виконання покладених на ДСНС України завдань.

Сьогоднішні реалії та європейський шлях розвитку України вимагає перегляду існуючої нормативної бази в усіх сферах державного управління, зокрема у цивільному захисті.

В основу українського підходу до оновлення державних стандартів освіти та приведення їх у відповідність із професійними стандартами покладено модульно-компетентнісну модель, яка дає змогу оптимально поєднувати теоретичну і практичну складові професійного навчання на основі інтеграції їх змісту. При цьому забезпечується переосмислення місця й ролі теоретичних знань у процесі оволодіння компетентностями, їх упорядкування та систематизації, що, зрештою, сприятиме більш якійсній підготовці фахівців. Отже, забезпечення належної підготовки кваліфікованих спеціалістів, формування активної життєвої позиції особистості, здатної орієнтуватися в сучасних соціально-економічних змінах, потребує застосування новітніх педагогічних технологій підвищення кваліфікації працюючих фахівців.

З урахуванням вищевикладеного, ІДУЦЗ активно впроваджує інноваційні методи навчання, зокрема метод case-study (кейс-стаді) або ситуаційного аналізу.

Останнім часом досить актуальною є проблема використання методів продуктивного навчання, а саме: методу проектів, проблемних ситуацій, методу вирішення винахідницьких задач, методу кейс-стаді або методу аналізу конкретних ситуацій тощо. Організація навчального процесу на основі цих методів забезпечує не тільки формування професійних компетенцій, але й здатність оптимальної поведінки фахівців у різних ситуаціях, ефективності дій в нестандартних умовах. Метод кейс-стаді на сьогодні вважається одним з найефективніших способів підвищення кваліфікації та набуття навичок практичних дій у складних професійних та життєвих ситуаціях.

Одним із основних напрямів адміністративної реформи в Україні є створення нової системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації державних службовців, готових до впровадження нововведень і до несення відповідальності за прийняті рішення.

У той же час стратегія майбутнього розвитку держави – це, в першу чергу, стратегія професійної підготовки кадрів, підвищення їх управлінської культури, і наріжним каменем для цього має бути процес удосконалення всієї системи державного управління в Україні.

Однією з надважливих особливостей професійної діяльності державних службовців є її спрямованість на підготовку, прийняття та реалізацію управлінських рішень, що є особливо актуальним в умовах виникнення надзвичайних ситуацій (далі – НС), оскільки прорахунки при ліквідації НС, як правило, породжені відсутністю достатнього досвіду і необхідних знань у керівників усіх відповідних ланок управління.

Людський фактор, професіоналізм і компетентність керівників виходять на перше місце за результатами аналізу причин техногенних аварій і катастроф та оцінкою виконання заходів з ліквідації наслідків НС.

Реалії сьогодення висувають нові вимоги до якості освіти, зокрема до універсальності підготовки державних службовців, підвищення їх управлінської культури, адаптації до соціальних умов, особистісної орієнтованості навчального процесу, його інформатизації, визначальної важливості освіти у забезпеченні розвитку державної служби.

Важливою віхою у становленні та розвитку української державної служби стало прийняття нового Закону України «Про державну службу», що набрав чинності 1 травня 2016 року, що заклав правову основу для реформування системи професійного навчання державних службовців.

Одна з найбільш прогресивних новацій – визначення поняття професійної компетентності як основи системи управління персоналом на державній службі та конкретних вимог до рівня професійної компетентності державних службовців. Таким чином профілі компетентності покладаються в основу професійного розвитку державних службовців: від навчання – до удосконалення навчальних програм і підходів щодо підвищення кваліфікації управлінців загалом.

Ґрунтуючись на дослідженнях провідних фахівців у галузі підвищення кваліфікації державних службовців, для вирішення проблем у системі підвищення кваліфікації державних службовців доцільно виділити наступні перспективні напрями.

По-перше, подальше вдосконалення нормативно-правової бази формування кваліфікованих кадрів державної служби.

По-друге, постійне оцінювання стану професійної підготовки державних службовців на основі моніторингу кадрових служб загальнодержавного рівня та регіонів.

По-третє, координація діяльності загальнодержавних та регіональних державних органів влади, які вирішують завдання щодо підвищення кваліфікації державної служби.

По-четверте, використання інноваційних технологій у навчальному процесі (тренінгів, кейс-стаді тощо).

По-п'яте, вивчення міжнародного досвіду з проблем підвищення кваліфікації державних службовців та його використання в Україні.

В основу управлінської освіти покладено формування у слухачів навичок креативного, інноваційного мислення. Практична діяльність управлінця в умовах процесів трансформації, високої мінливості середовища вимагає не лише вміння адаптуватися до нового, але і вміння випереджати події, займати проактивну позицію. Як результат – методичне забезпечення закладів з підготовки управлінців повинно мати виражену тенденцію до практичного спрямування, відображення чинних тенденцій сьогодення, уникнення надлишкової затеоретизованості, яку не можна застосувати на практиці.

Тому важливою характеристикою навчального процесу стає використання ситуаційних вправ (методу кейсів) з їхньою практичною спрямованістю та наявністю прототипу реальної ситуації. Натомість використання кейсів в

Україні стикається з потенційними проблемами, які пов'язані з: непрогнозованістю, непередбачуваністю, багатоваріантністю управлінського середовища; використанням аналітичних та поведінкових навичок; співтворчістю у процесі взаємообміну знаннями, досвідом і уявленнями; розумінням психології колег з інших країн, для яких цей метод складає основу їх вищої управлінської освіти.

Кейси (ситуаційні вправи) у викладанні управлінських дисциплін мають чітко визначений характер і мету. Як правило, вони пов'язані з проблемою чи ситуацією, яка існувала чи й зараз існує в якійсь державній чи громадській організації. При цьому проблема чи ситуація або вже мали якесь попереднє рішення, або їх вирішення є необхідним і нагальним, а тому потребують аналізу.

Кожна з проблем (ситуацій), які розглядаються в кейсі, має відповідати чотирьом умовам:

➤ кейси повинні бути правдивими, реалістичними, однак, в той же час, не обтяженими деталями, бути за тематикою пов'язаними з управлінням. Відповідні дані мають бути як прямого, так і непрямого характеру, бути спрямованими на те, щоб провести аналіз та обговорити специфічну управлінську ситуацію. Добрим вважається кейс, який відповідає дев'яти характеристикам якісного кейсу: бути вміло розказаною історією; стосуватися важливої управлінської проблеми; описувати драматичну ситуацію з прийняттям критичного управлінського рішення; містити конкретні порівняння; надавати можливість для узагальнення висновків; мати центральну подію (головну діючу особу); давати змогу оцінити ефективність вже прийнятих раніше управлінських рішень; бути оптимальним за розміром та містити оптимальний обсяг інформації.

➤ ситуаційні вправи пропонують розгляд феноменів, з якими, як правило, стикаються державні службовці, а саме: причини та наслідки управлінських дій, мотивація та мораль працівників; структура та політика, які визначають діяльність органу чи організації; наслідки специфічних управлінських стилів; взаємодія програм аналізу та програм політики; наслідки заходів щодо діяльності та фінансового контролю на поведінку людини та групи людей; інші передбачувані та непередбачувані фактори організаційного життя.

➤ кейси загострюють інтерес управлінців до питань, з якими ті стикаються, підкреслюють їх значущість та необхідність вирішення. Кейси також пропонують шляхи реакції та вдосконалюють майстерність слухача у вирішенні проблем управління.

➤ кейси вдосконалюють практичні навички; спрямовують на пошук відповідних шляхів, можливих реакцій на управлінські ситуації, використання специфічних інструментів та понять. Навчання за допомогою кейсів розвиває здатність управлінців аналізувати, уникати помилок, які часто виникають в управлінському контексті. Як правило, типовий кейс являє собою як «хорошу, належну», так і «погану, неприйнятну» управлінську практику, при цьому не ідентифікуючи їх; жоден з кейсів не є виміром ефективної чи неефективної управлінської поведінки.

Добре опрацьований кейс має задовольняти таким вимогам: відповідати чітко поставленій меті; мати відповідний рівень складності; ілюструвати декілька аспектів життя; не старіти занадто швидко; мати національне забарвлення; бути актуальним на сьогоднішній день; ілюструвати типові ситуації; розвивати аналітичне мислення; провокувати дискусію і мати декілька рішень.

Метою кейсів є детальний аналіз, а не оцінювання (особливо, завчасне оцінювання). А також не презентація специфічних «правильних шляхів», а допомога у набутті навичок аналізу – саме це сприяє підвищенню ефективності державного управління. Разом із вдосконаленням аналітичних навичок метод ситуаційних вправ стимулює розвиток проникливості, є формою перевірки знань, розвиває здатність відокремлювати важливе від тривіального в управлінській діяльності, виховує почуття відповідальності у процесі навчання слухачів.

Тобто кейс-підхід має сприяти вдосконаленню здатності виокремлювати проблеми та приймати ефективні рішення. Крім цього, такий метод вчить слухачів аналізувати та розробляти програми дій, що, у свою чергу, мотивує їх до правильної поведінки у разі, коли настане час діяти в реальній ситуації.

Також кейси допомагають у перенесенні навчального середовища з аудиторії на робочі місця та найкращим чином залучають слухачів до активного вирішення ситуації, до участі в подіях кейсу. Так, вивчення питань захисту населення у групах державних службовців центрального апарату ДСНС України проводилися на території ТЕЦ-5 м. Києва, ДПРЧ-25 ГУ ДСНС України в м. Києві. Особливо це можливо з огляду на те, що слухачі краще усвідомлюють власні пріоритети та цінності, які мають відношення до їх професійної діяльності; вчаться визначати класи більш чи менш типових ситуацій та розвивають в собі ширші можливості для аналізу, оцінюють наслідки різних рішень управлінської ситуації.

Саме тому кейси допомагають розвинути наступні навички:

- аналітичні – вміння відрізнити дані від інформації, класифікувати, виділяти суттєву та несуттєву інформацію, аналізувати, представляти та добувати їх; мислити чітко й логічно;
- практичні – формування на практиці навичок використання управлінської теорії, методів та принципів;
- творчі – генерація альтернативних рішень, які не можна віднайти логічним шляхом;
- комунікативні – вміння вести дискусію, переконувати колег, використовувати наочний матеріал та інші медіа-засоби, кооперуватися у групі, захищати власну точку зору, переконувати опонентів, складати короткий та переконливий звіт;
- соціальні – оцінка поведінки людей, вміння слухати, підтримувати в дискусії чи аргументувати протилежні думки, контролювати себе тощо.

Саме тому метою кейс-методу є розвиток здатності тих, хто навчається, приймати рішення – потребує організації процесу навчання як процесу пошуку і прийняття рішень. Тому що кейс-метод:

- визначає проблему як таку, яка відповідає реальній ситуації, з якою слухачі стикаються в досвіді роботи;
- підвищує залученість слухачів до навчального процесу;
- підштовхує слухачів до дискусії із застосуванням різних підходів, інтерпретацій та персоналій;
- допомагає розширити аналітичну увагу та орієнтацію на вирішення проблем у слухачів, особливо тих, у кого особистий погляд на організацію / установу чи у кого «вузьке (тунельне) бачення»;
- сприяє навчанню без пресингу;
- сприяє вихованню так званого «співчуття», коли слухачі ідентифікують себе з героями кейсу, уявляють себе в різних ролях чи ситуаціях;
- зменшує рівень деперсоналізації та абстракції, наявної у викладанні та навчанні.

Ефективне використання кейсу потребує від викладачів ретельного планування. Така підготовка складається з двох частин – змісту та процесу.

Зміст означає вибір питань (проблем), на яких акцентується увага через застосування обраних процесуальних технологій. Процес означає технології щодо використання кейсів у класних завданнях, роботах у групі, рольових іграх та демонстраційних методах.

Ефективність навчання безпосередньо залежить від ступеня наближення процесу передачі знань, формування навичок і вмінь до реальних умов їх практичного застосування. Набагато легше засвоюється матеріал, коли викладач наводить життєві приклади і підбирає завдання, пов'язані з життям, з досвідом студентів. Це примушує слухачів мислити, розмірковувати, мріяти, зосереджуватися.

Метою підвищення кваліфікації державних службовців у сфері цивільного захисту є забезпечення професійної компетентності працівників центрального апарату ДСНС України, його територіальних органів управління, фахівців з питань цивільного захисту органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, створення умов для реалізації суспільних і державних потреб у професійно підготовлених, спроможних працювати за особливих обставин фахівцях, їх самореалізації.

Підвищення рівня функціональної компетентності в питаннях цивільного захисту заступників міністрів, заступників інших керівників центральних органів виконавчої влади, заступників голів обласних, міських, районних державних адміністрацій і керівників відповідних структурних підрозділів дозволить в умовах децентралізації влади забезпечити дієвий рівень функціональної та територіальної підсистем єдиної державної системи цивільного захисту, головним завданням якої є захист населення, територій, навколишнього середовища та майна від надзвичайних ситуацій.

На сьогодні майже всі практичні та семінарські заняття в закладі проходять із застосуванням активних методів навчання – рольових та ділових ігор, мозкових штурмів, дискусій, диспутів, захистів есе, тренінгів, кейс-стаді, кру-

глих столів, виїзних засідань, відеотренінгів, ситуативних досліджень. Крім того, у новому навчальному році частину академічних лекцій планується замінити на лекції-дискусії, лекції з елементами тренінгу або майстер-класу. Проводиться робота щодо організації та проведення виїзних занять на об'єктах господарювання з вивченням інфраструктури цивільного захисту та практичного відпрацювання заходів цивільного захисту.

На наш погляд, використання методики кейс-стаді у навчанні (слухачів) дозволяє не лише поліпшити розуміння управлінської теорії, активізувати пізнавальний інтерес до курсів, що вивчаються, але і сприяє розвитку дослідницьких, комунікативних та творчих навичок прийняття рішень.

Жужа А. А., викладач НМЦ ЦЗ та БЖД Херсонської області

ПІДВИЩЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПЕДАГОГА ШЛЯХОМ САМООСВІТИ

Продовження реформування сфери цивільного захисту в Україні висуває до працівників навчально-методичних центрів цивільного захисту вимоги невинного оновлення професійних знань та підвищення кваліфікації. Одним зі шляхів забезпечення цієї вимоги є самоосвітня діяльність педагога.

Самоосвіта педагога полягає у засвоєнні, оновленні, поширенні й поглибленні знань, узагальненні досвіду шляхом цілеспрямованої, системної роботи.

Самоосвіта зазвичай починається з діагностики власних методичних складностей, педагогічних проблем. Проведення зовнішнього діагностування з питань цивільного захисту, педагогічної, методичної, психологічної підготовки викладача та спонукання до самооцінки та самоаналізу власних можливостей, якостей, результатів професійної діяльності стає основною умовою ефективної самоосвіти.

У структурі роботи навчально-методичного центру цивільного захисту та безпеки життєдіяльності Херсонської області самоосвіта посідає вагоме місце. Педагогічні працівники Центру здійснюють самоосвітню діяльність та мають можливість ознайомитись з вимогами нових нормативно-правових документів сфери цивільного захисту, удосконалити власні навички з питань застосування новітніх методик викладання у межах роботи над єдиною науковою проблемою Центру. Так, обрана педагогічним колективом проблема «Компетентнісний підхід до підвищення якості професійної діяльності педагогічних працівників Центру» сприятиме пошуку нових методів та форм проведення занять, розширенню професійної компетентності викладачів та майстрів, підвищенню рівня проведення занять та якіснішому засвоєнню навчального матеріалу слухачами.

Технологія організації самоосвіти педагогічних працівників нашого Центру складається з п'яти етапів.

Перший етап – установчий. Передбачає створення певного настрою до самоосвітньої роботи; вибір мети роботи, враховуючи науково-методичну проблему Центру; формування особистої індивідуальної теми, осмислення послідовності своїх дій.

Другий етап – навчаючий, під час якого педагог знайомиться з психолого-педагогічною та методичною літературою з обраної проблеми освіти.

Третій етап – практичний, під час якого відбувається нагромадження педагогічних фактів, їх добір та аналіз, перевірка нових методів роботи, практична педагогічна діяльність продовжує супроводжуватись вивченням літератури.

Четвертий етап – теоретичне осмислення, аналіз і узагальнення зібраних педагогічних фактів. На даному етапі здійснюється колективне обговорення прочитаної педагогічної літератури; організовуються творчі звіти про хід самоосвіти на засіданнях методичної комісії; відвідування з наступним обговоренням відкритих занять з обраної проблеми та інші колективні форми роботи.

П'ятий етап – підсумково-контрольний, під час якого педагог має підбити підсумки своєї самоосвітньої роботи, узагальнити спостереження, оформити результати; при цьому головним виступає опис проведеної роботи й установлених фактів, їх аналіз, теоретичне обґрунтування результатів, формулювання загальних висновків та визначення перспектив у роботі.

Результати самоосвітньої діяльності працівників Центру можуть подаватися у формі:

- доповідей, виступів на семінарах, педагогічних радах, засіданнях методичної комісії;
- реферату;
- програми;
- методичного посібника;
- статті до фахового видання;
- дидактичного матеріалу;
- науково-методичної розробки;
- проекту;
- методичного чи діагностичного кейсу тощо.

Прояв самоосвітньої активності педагогічних працівників – результат високої самоорганізації особистої діяльності, без якої педагог не може вдосконалювати свій професіоналізм. Головними внутрішніми мотивами самоосвіти педагога мають бути: бажання поліпшити слабкі сторони володіння певним напрямом діяльності; глибоке вивчення теорії та практики даної проблеми; намагання осмислити, втілити у практику, запропонувати колегам механізм певної дії; не зупинятися на досягнутому.

Іванов А. В., завідувач центрального методичного кабінету НМЦ ЦЗ та БЖД м. Києва;

Войтенко В. В., начальник НМЦ ЦЗ та БЖД м. Києва

ДЕЯКІ АСПЕКТИ МЕТОДИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНОГО ЦЕНТРУ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ ТА БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ

Постановка проблеми: упорядкування змісту навчально-методичної діяльності навчально-методичних центрів цивільного захисту та безпеки життєдіяльності.

Типовим положенням про територіальні курси, навчально-методичні центри цивільного захисту та безпеки життєдіяльності (далі – Центри), затвердженим наказом МВС України від 29.05.2014 № 523, визначені їх головні завдання, а саме:

- проведення функціонального навчання керівного складу та фахівців, діяльність яких пов'язана з організацією і здійсненням заходів з питань цивільного захисту;
- координація і методичний супровід навчання населення діям у надзвичайних, аварійних ситуаціях та в умовах терористичного акту за місцем роботи, навчання і проживання;
- здійснення методичного супроводу практичної підготовки на підприємствах, в установах, організаціях спеціальних об'єктових навчань, тренувань з питань цивільного захисту, вдосконалення форм і методів проведення;
- надання методичної допомоги педагогічним працівникам закладів і установ освіти з питань цивільного захисту;
- здійснення методичного супроводу видання місцевими органами виконавчої влади навчальних, навчально-наочних посібників, брошур, рекомендацій, пам'яток, розповсюдження інформаційних матеріалів, буклетів, необхідних для задоволення потреб у самостійному вивченні програм навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях;
- здійснення методичного керівництва консультаційними пунктами з питань цивільного захисту при органах місцевого самоврядування та надання допомоги навчальним закладам у питаннях підготовки з цивільного захисту;
- надання методичних рекомендацій з питань організації, планування та здійснення заходів цивільного захисту на підприємствах, в установах, організаціях, розроблення програмної та навчально-методичної документації з навчання персоналу діям в умовах надзвичайних, аварійних ситуацій.

Усі ці перелічені завдання складають у цілому зміст *навчальної діяльності* Центру.

На забезпечення виконання завдань навчальної діяльності повинна бути спрямована оптимальним образом організована методична діяльність Центру.

У загальному розумінні *методична діяльність* – це система організаційної, інноваційної, діагностичної та інформаційної роботи, що спрямована на підвищення ефективності навчальної діяльності Центру.

Основними напрямками методичної діяльності Центру є:

- *методична робота*, що спрямована на вдосконалення педагогічної майстерності викладачів та майстрів виробничого навчання;
- *методичний супровід* суб'єктів забезпечення цивільного захисту місцевого рівня (місцеві органи влади, підприємства, установи, організації) як сукупність заходів, що допомагають їм планувати заходи цивільного захисту та проводити теоретичне і практичне навчання різних категорій населення діям у надзвичайних ситуаціях.

Методичний супровід здійснюється у формі методичної допомоги та методичного забезпечення.

Методична допомога реалізується Центром через проведення консультацій та різних методичних заходів (семінарів, виставок, показових занять тощо).

Методичне забезпечення реалізується через відпрацювання Центром:

- *інформаційно-аналітичних продуктів та послуг* (баз даних з навчання населення, зразків планувальних документів з питань ЦЗ тощо);
- *методичних продуктів*.

Особлива увага у реалізації заходів *методичного забезпечення* діяльності Центру, на наш погляд, повинна приділятися розробці *методичних продуктів*, основною складовою яких є *комплекси навчально-методичного забезпечення* як сукупність навчально-методичних матеріалів, що забезпечують ефективно здійснення будь-якого виду його навчальної діяльності.

Майже короткий аналіз змісту вищенаведених головних завдань Центру з навчальної діяльності показує, що кожен з них повинен мати свій комплекс навчально-методичного забезпечення.

Наприклад, якщо розглядати комплекс навчально-методичного забезпечення системи підвищення кваліфікації цільового призначення (функціонального навчання) керівного складу та фахівців, діяльність яких пов'язана з організацією і здійсненням заходів з питань цивільного захисту (КНМЗФН), то до його складу доцільно віднести, на наш погляд, наступні структурні розділи (елементи):

1. Перелік та зміст нормативно-правових актів з функціонального навчання.
2. Програма підвищення кваліфікації.
3. Робочі навчальні програми.
4. Навчальні програми постійно діючих семінарів.
5. Методичні розробки викладачів за темами робочих навчальних програм.
6. Методичні розробки майстрів виробничого навчання за темами навчальних програм постійно діючих семінарів.

7. Плани проведення занять.
8. Конспекти лекцій викладачів за темами робочих навчальних програм.
9. Комплекти документів з підготовки та проведення практичних занять:
 - організаційно-ділової гри;
 - групової вправи;
 - тренінгу;
 - варіантів ситуаційного аналізу тощо.
10. Інструктивно-методичні матеріали до семінарських занять.
11. Матеріали для проведення поточного контролю рівня підготовленості слухачів до виконання конкретного навчального завдання.
12. Комплекс індивідуальних завдань для проведення підсумкового контролю з метою оцінки результатів навчання слухачів:
 - спеціальної вправи;
 - кваліфікаційної роботи.
13. Методичні матеріали, що забезпечують самостійну роботу слухачів.
14. Інформаційні матеріали із забезпечення навчальних занять:
 - дидактичний інструментарій, презентації;
 - технічні засоби забезпечення навчальних занять;
 - матеріали нормативного або довідкового характеру тощо.
15. Інші матеріали.

Елементи комплексу навчально-методичного забезпечення функціонального навчання оформлюються на бланковій документації, яку методичний кабінет Центру готує до початку навчального року, а саме: оригінали програми функціонального навчання для потреб місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та суб'єктів господарювання (програми підвищення кваліфікації), робочих навчальних програм курсів підвищення кваліфікації цільового призначення у сфері цивільного захисту (робочих навчальних програм), навчальних програм постійно діючих семінарів, зразки обговорених та затверджених на засіданнях відповідних комісій Центру варіантів: планів проведення занять, методичних розробок за темами відповідних навчальних програм та інших документів, що забезпечують досягнення єдиних вимог щодо їх змісту та оформлення.

Машинописний варіант документів рекомендується оформляти у форматі А4 або А5 (А4 – шрифт Times New Roman розміром 14, інтервал 1; А5 – шрифт Times New Roman розміром 14, інтервал 1).

Накопичувати матеріал рекомендується у відповідному форматі з використанням файлів.

Кожний елемент оформлюється в окремій папці з відповідною назвою структурного елемента та упорядковано розміщується на стелажах методичного кабінету.

Окрім машинописного варіанта, усі елементи комплексу повинні бути оформлені в електронному вигляді та зберігатися в окремих папках комп'ютера № 1 методичного кабінету Центру.

У такому порядку мають бути відпрацьовані комплекси навчально-методичного забезпечення усіх вище перелічених видів навчальної діяльності Центру, що забезпечить покращення умов роботи його педагогічного складу та досягнення головної мети Центру – підвищення ефективності його роботи у навчанні різних категорій населення діям у надзвичайних ситуаціях.

Кочерга Є. В., методист обласних та м. Дніпро курсів удосконалення керівних кадрів I-ї категорії НМЦ ЦЗ та БЖД Дніпропетровської області

«МОЗКОВИЙ ШТУРМ» ЯК ЕФЕКТИВНИЙ МЕТОД НАВЧАННЯ

Система навчання обов'язково повинна бути гнучкою та відповідати запитам сьогодення. ХХІ століття характеризується процесами глобалізації та інформатизації усіх сфер життєдіяльності. Кількість інформації, яку необхідно обробити та засвоїти, стрімко зростає. Отже, система освіти повинна використовувати відповідні методи навчання, які б сприяли ефективному засвоєнню необхідної інформації. Одним із таких методів, на нашу думку, є метод «мозкового штурму».

«Мозковий штурм» – це метод, при якому всі учасники можуть вільно (без критики й оцінювання з боку ведучого та інших учасників) висловлювати будь-які думки, навіть абсурдні та фантастичні, щодо поставленого питання або проблеми.

Ця форма спілкування виникла наприкінці 30-х років ХХ ст. з метою активізації творчої думки (використовувалися засоби для зниження критичності й самокритичності людини. Це сприяло підвищенню її впевненості в собі й готовності до творчого пошуку). О. Андрєєва зазначає, що сам термін «мозковий штурм» (Brainstorming) був запропонований у 1937 році А. Осборном. В англо-російському словнику Мюллера brain-storming перекладається як «напад», «душевне потрясіння»; у словнику Гальперіна той же термін перекладається як «напад безумства», «блискуча ідея», «чудовий план»; у словнику Вебстера наведені такі значення: brainstorming: a violent transient fit of insanity; a sudden bright idea, що можна тлумачити як «сильний, швидко минаючий напад безумства», «швидка блискуча ідея». Як оперативний метод вирішення проблеми, «мозковий штурм» передбачає стимулювання творчої активності з висловлюванням максимальної кількості варіантів рішення, з яких надалі відбирають найбільш раціональні.

«Мозковий штурм» умовно поділяють на декілька етапів:

- генерація ідей;
- відбір кращої ідеї;
- аналіз.

Під час першого етапу «мозкового штурму» – генерації ідей – усі учасники мають право висувати свої пропозиції щодо вирішення поставленого за-

вдання. Критику ідей заборонено. Усі учасники мають право спокійно висловлювати свої думки. Наступний етап – відбір кращої ідеї. Під час цього етапу не прийнято наголошувати на авторстві тієї чи іншої ідеї. Вважають, що кращі ідеї є результатом колективної творчості. Останній етап – аналіз ідей (учасники розподіляються на дві групи – прибічників і супротивників. Ними мають бути проаналізовані всі аргументи «за» і «проти» кожної ідеї).

Існують інші підходи до визначення етапів проведення «мозкового штурму». С. Шамало виділяє такі етапи: підготовка, проведення штурму, оцінка і відбір ідей, опрацювання і розвиток найцінніших ідей. Під час проведення «мозкового штурму» неодмінно повинен бути ведучий експерт, який підказує напрями пошуку. Необхідно обрати секретаря, який має фіксувати всі ідеї за допомогою малюнків, ключових слів, своїх позначок. На етапі підготовки чітко формулюється завдання. Підбирається фактичний матеріал: аналоги об'єкта, дані про принципи дії, різноманітні обмеження тощо. Визначаються учасники «мозкового штурму», які поділяються на генераторів і експертів. Експерти участі в пошуку рішень не беруть.

Під час «мозкового штурму» колективний розум повинен генерувати безперервну послідовність ідей. Оптимальна кількість учасників «мозкового штурму» – 4–15 осіб. Тривалість – від 15 хвилин до 1 години. Після закінчення «штурму» весь матеріал передається експертам, які відбирають і розвивають найцікавіші й найцінніші ідеї.

Розроблений Осборном метод проведення «мозкового штурму» має наступні переваги:

- матеріал «мозкового штурму» являє собою результат спільних зусиль декількох практиків. Він підсумовує досвід, навички, інформацію, якими володіють учасники групової роботи;
- з'являється імовірність генерації більшої кількості різноманітних ідей;
- оскільки у процесі опитування студентів бере участь декілька чоловік, то збільшується шанс виявлення помилки;
- сам факт участі окремих членів команди в «мозковому штурмі» збільшує ступінь їх відповідальності за прийняті згодом рішення;
- застосування «мозкового штурму» дозволяє уникнути «синдрому теплуватої води» (раніше названого «мисленням у тьмяних тонах»).

6 правил проведення мозкового штурму:

1. Відсутність критики.

Вільний потік ідей можливий за умови відсутності страху бути критично оціненим. У даному випадку критика може розцінюватись як неприйняття не стільки ідей, скільки особи, яка цю ідею висуває. Також не варто показувати, що ідея не має цінності, ігноруючи при цьому внесок у спільну справу будь-кого, чи демонструючи це невербальними засобами.

2. Заохочення ідей.

Тренер повинен зробити акцент на кількості пропозицій, а не на їх якості, оскільки на стадії оцінки у кожного з'явиться можливість висловитись стосовно тієї чи іншої пропозиції.

3. Рівноправність учасників.

Найкращий спосіб уникнути домінування одного чи кількох членів групи – встановити схему, коли учасники висловлюють свої думки по черзі. Ця процедура може призвести до затримки процесу, зробивши його більш формалізованим, однак це компенсується за рахунок залучення до роботи усіх учасників.

4. Свобода асоціацій.

Щоб отримати оптимальну кількість пропозицій, не слід накладати обмеження на процес висловлювань. Будь-яка ідея варта розгляду.

5. Запис усіх ідей.

Письмове фіксування ідей та пропозицій надихає учасників на подальші роздуми.

6. Час для осмислення.

У результативності «мозкового штурму» велику роль відводять тренеру (від нього залежить моральна і психологічна атмосфера групи, вміння організувати роботу так, щоб жодна пропозиція не була втрачена, щоб всі ідеї було обговорено, щоб висловлювання були не оціночними, а змістовними).

Основна умова результативного проведення занять за типом «мозкового штурму» пов'язана з готовністю тих, хто навчається, вільно висловлювати нестандартні рішення. Кращі результати досягаються при певних навичках участі в «мозковому штурмі».

Для успішного «мозкового штурму» важливо вміти користуватись як вербальними, так і невербальними засобами. Це, насамперед, мовлення. Таке мовлення часто називають ораторською, або публічною, мовою. Промовляючи перед аудиторією, учасники «шліфують» вміння будувати і подавати свій виступ так, щоб він якнайкраще відповідав вимогам інформування, переконання, навіювання та заохочення. Звичайно, кожен промовець повинен мати певні мовні навички, відпрацьовану техніку.

«Мозковий штурм» використовується, коли потрібно:

- розкрити зміст того чи іншого поняття;
- знайти шляхи вирішення проблемної ситуації;
- з'ясувати, що учасники знають та як ставляться до того чи іншого питання, проблеми, явища тощо.

Описаний метод не можна визнати універсальним серед усіх методів колективного обговорення. Проте користуватися ним доцільно у ситуаціях, коли рішення не може бути прийняте на основі більшості та повинно відповідати основним вимогам усіх учасників обговорення. У цьому випадку, коли потрібен компроміс і погодження інтересів, «мозковий штурм» дає змогу задовольнити всіх. Крім того, під час наради є можливість об'єктивно оцінити

здібності кожного учасника і зробити висновок про доцільність його подальшої участі у подібних нарадах.

За історію існування «мозкового штурму» проводилось безліч експериментів, які неодноразово підтверджували ефективність методу. Наприклад, при порівнянні якості думок, представлених кожним з учасників групи, які працювали за допомогою цього способу, та людей, які працювали індивідуально, було виявлено, що більша кількість унікальних та в перспективі інноваційних ідей були представлені саме учасниками «мозкового штурму».

Відомо, що останнім часом широкого використання набув «електронний мозковий штурм», який, на відміну від звичайного, передбачає використання ІТ. Він дозволяє майже повністю позбавити учасників оцінювання роботи. Також це приводить до більших результатів, бо через регламентованість виступів учасники можуть змінити свої думки, злякатись різноманіття думок, занадто перейматись враженнями інших від свого виступу. При цьому вивільнюється більша кількість ідей, що не може не сприяти продуктивному обговоренню.

Кожен фахівець повинен вміти синтезувати нові оригінальні підходи до вирішення проблем, які виникають у процесі роботи. Для цього необхідно знати існуючі методи та шляхи розвитку творчого мислення, які неодмінно сприятимуть виробленню унікальних ідей. Теоретичні та практичні знання з «мозкового штурму» приведуть до ефективнішої роботи кожного, хто буде застосовувати цей метод.

Отже, підсумовуючи, можна сказати, що метод «мозкового штурму» є досить ефективним та заслуговує на особливе місце серед методів навчання. Ми погоджуємося з думкою І. Козинець та М. Журавель, які зазначають, що основою способу є ідея, що кількість та неупередженість породжує дійсно унікальні й оригінальні думки та шляхи покращення ситуації, з приводу якої проводилось колективне обговорення. Кожна людина обирає особисто для себе, яким методом їй зручніше користуватись у процесі пошуку інноваційних рішень, проте ми рекомендуємо хоч інколи у своїй професійній практиці використовувати метод «мозкового штурму», бо він, як жоден з інших, може привести спільну енергію людей до неперевершених та непрогнозованих унікальних висновків і результатів роботи. У сучасному світі, коли люди все більше починають працювати колективно, цей спосіб відкриває для нас все більше шляхів до саморозвитку, створення цільного колективу, покращання комунікабельності та згуртованості, спрямованості на дійсно якісні результати співпраці та різноманіття творчих ідей.

Могілевець Ю. Є., завідувач обласного методичного кабінету НМЦ ЦЗ та БЖД Запорізької області;

Багірова Н. Є., методист обласного методичного кабінету НМЦ ЦЗ та БЖД Запорізької області

ОРГАНІЗАЦІЯ МЕТОДИЧНОГО СУПРОВОДУ ПІДГОТОВКИ ТА ПРОВЕДЕННЯ КОМПЛЕКСНОГО ОБ'ЄКТОВОГО НАВЧАННЯ З ПИТАНЬ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ

Запорізька область входить до числа промислових лідерів, які складають основу індустріального потенціалу України. На території області зосереджені практично всі основні галузі промисловості. Основу складають металургійний та енергетичний комплекси, на частку яких припадає 12,1% чавуну, 14% сталі, 15,6% готового прокату, 11,9% коксу, 26,5% електроенергії з усього обсягу, виробленого в Україні. Враховуючи ці факти, стає зрозуміло, що Запорізька область має велике техногенне навантаження. На території області зареєстровано 29 хімічнонебезпечних підприємств, 1154 потенційно небезпечних підприємства та 31 об'єкт підвищеної небезпеки.

Саме тому однією з важливих ланок у системі заходів із запобігання і реагування на надзвичайні ситуації є практична підготовка працюючого населення до дій у надзвичайних ситуаціях, яка здійснюється підприємствами, установами та організаціями (далі – суб'єкти господарювання).

Практична підготовка – це спеціальні об'єктові навчання і тренування з питань цивільного захисту, зокрема керівного складу та фахівців, діяльність яких пов'язана з організацією і здійсненням заходів з питань цивільного захисту, що визначає в цілому готовність суб'єктів господарювання до реалізації планів реагування на надзвичайні ситуації, планів локалізації й ліквідації наслідків аварій на об'єктах підвищеної небезпеки, планів цивільного захисту на особливий період.

З метою надання допомоги керівному складу та фахівцям суб'єктів господарювання Навчально-методичним центром цивільного захисту та безпеки життєдіяльності Запорізької області (далі – Центр) здійснюється методичний супровід практичної підготовки проведення спеціальних об'єктових навчань, тренувань з питань цивільного захисту.

Методичний супровід суб'єктів господарювання, що проводять комплексні об'єктові навчання з питань цивільного захисту, – це комплекс заходів, що здійснюється Центром для надання методичної допомоги суб'єктам забезпечення цивільного захисту з підготовки та проведення комплексних об'єктових навчань з питань цивільного захисту.

Для забезпечення проведення методичного супроводу підготовки та проведення комплексного об'єктового навчання з питань цивільного захисту Центром розроблено Навчальну програму методичного супроводу практичної підготовки до дій у надзвичайних ситуаціях на суб'єктах господарювання

«Організація, підготовка та проведення комплексного об'єктового навчання з питань цивільного захисту».

Майстри виробничого навчання Центру здійснюють методичний супровід підготовки та проведення комплексних об'єктових навчань з питань цивільного захисту згідно із зазначеною програмою.

Методичний супровід підготовки та проведення комплексного об'єктового навчання з питань цивільного захисту, педагогічні працівники Центру проводять з метою: практичного відпрацювання методики проведення комплексного об'єктового навчання з питань цивільного захисту; опанування працівниками суб'єкта господарювання необхідного обсягу знань і вмінь з питань запобігання, реагування, зменшення ризиків виникнення і пом'якшення наслідків надзвичайних, аварійних ситуацій і терористичних актів та їх практичного застосування; надання пропозицій керівництву суб'єкта господарювання щодо підготовки та проведення навчання; інформаційно-методичного обслуговування потреб підприємства з питань планування діяльності щодо заходів цивільного захисту; організації навчання працівників за програмами підготовки до дій у надзвичайних ситуаціях; надання необхідної методичної допомоги суб'єкту господарювання для відпрацювання плануючих документів і планів цивільного захисту.

Протягом підготовчого періоду методичний супровід здійснюється шляхом проведення майстрами виробничого навчання Центру занять та інших заходів на навчально-матеріальній базі суб'єкта господарювання, під час яких:

- надається методична допомога керівництву суб'єкта господарювання стосовно навчання персоналу за відповідними програмами підготовки працівників до дій у надзвичайних ситуаціях;
- організовується участь працівників Центру, керівного складу та фахівців суб'єкта господарювання у роботі спільних нарад і семінарів;
- надається консультаційна допомога у розробці документації з підготовки та проведення комплексного об'єктового навчання з питань цивільного захисту;
- проводиться підготовка керівництва для забезпечення успішного проведення навчання на спеціально організованих керівником суб'єкта господарювання інструктивно-методичних заняттях;
- проводяться інструктажі з посередниками та працівниками суб'єкта господарювання, які на час навчання призначаються керівниками на навчальних місцях із практичного відпрацювання заходів і робіт та/або залучаються до проведення таких заходів і робіт;
- проводиться підготовка навчально-виробничої бази з відпрацювання практичних заходів під час проведення комплексного об'єктового навчання з питань цивільного захисту.

З початком методичного супроводу керівник суб'єкта господарювання разом з майстром виробничого навчання Центру визначає категорії працівників, з якими планується проведення занять, та уточнює питання, на які треба звернути увагу.

Педагогічні працівники Центру планують методичний супровід заходів із практичної підготовки під час проведення комплексного об'єктового навчання з питань цивільного захисту шляхом проведення: консультацій, інструктивно-методичних занять, інструктажів, участі у практиці з проведення комплексного об'єктового навчання з питань цивільного захисту.

Робота щодо організації та проведення методичного супроводу педагогічними працівниками Центру проводиться починаючи з етапу планування заходів на рік.

На основі План-графіків проведення практичної підготовки осіб керівного складу і фахівців, діяльність яких пов'язана з організацією і здійсненням заходів цивільного захисту на суб'єктах господарювання, курсами (циклом практичної підготовки) розробляється графік забезпечення методичного супроводу суб'єктів господарювання, що проводять комплексні об'єктові навчання з питань цивільного захисту на рік. Згідно цього графіка планується робота майстра виробничого навчання курсів (циклу практичної підготовки) Центру з методичного супроводу.

Наявність цього Графіка дає можливість більш якісно планувати роботу майстра виробничого навчання і є підставою для роботи на суб'єкті господарювання. Послідовність роботи відображається у розкладі занять із практичного навчання, який складається на місяць та затверджується відповідним керівником курсів не пізніше 10 днів до початку місяця.

Робота з проведення методичного супроводу розпочинається за 2,5 місяці до проведення комплексного об'єктового навчання з питань цивільного захисту, але не пізніше як за 45 днів; в цей період керівник суб'єкта господарювання видає наказ про його проведення, призначає керівництво навчанням, визначає склад тих, хто навчається, посередників та відповідальних виконавців.

Робота з проведення методичного супроводу проводиться у декілька етапів та включає в себе:

- планування робочого часу на методичний супровід з урахуванням розподілу годин для виконання навчально-виробничих завдань;
- встановлення контакту з керівництвом суб'єкта господарювання;
- ознайомлення із суб'єктом господарювання;
- проведення інструктивно-методичних занять, інструктажів;
- участь у розробці документів з організації та проведення комплексних об'єктових навчань з питань цивільного захисту;
- підготовка навчальних місць з відпрацювання практичних заходів під час проведення комплексного об'єктового навчання з питань цивільного захисту.

Під час першої робочої зустрічі майстра виробничого навчання Центру обговорюються та узгоджуються наступні питання: мета проведення методичного супроводу; порядок навчання керівного складу та учасників суб'єкта господарювання у НМЦ ЦЗ та БЖД Запорізької області; порядок надання допомоги щодо розробки документів для проведення навчання; порядок органі-

зації інструктивно-методичних занять та інструктажів для підготовки керівництва і забезпечення успішного проведення навчання; ступінь участі представників Центру під час проведення навчання та підготовки необхідних даних для підведення підсумків і підготовки звіту про організацію і проведення навчання; інші питання, які необхідно включити для якісної підготовки і проведення навчання.

Після обговорення та узгодження всіх питань організації методичного супроводу між керівником суб'єкта господарювання та Центром укладається Угода про організацію методичного супроводу проведення комплексного об'єктового навчання з питань цивільного захисту.

З підписання цієї Угоди розпочинається методичний супровід підготовки та проведення навчання на суб'єкті господарювання.

Методичний супровід проводиться за наступними напрямками:

➤ Надання методичної допомоги у відпрацюванні документів з організації цивільного захисту на суб'єкті господарювання при підготовці та проведенні комплексного об'єктового навчання з питань цивільного захисту.

➤ Надання методичної допомоги у підготовці навчально-матеріальної й навчально-виробничої бази суб'єкта господарювання до проведення навчання.

➤ Вивчення стану, організації й методики навчання працівників суб'єкта господарювання за програмами підготовки до дій у надзвичайних ситуаціях та надання допомоги у розробці програмної та навчально-методичної документації з підготовки працівників до дій у надзвичайних, аварійних ситуаціях та в умовах терористичного акту.

➤ Надання методичної допомоги учасникам навчання з питань цивільного захисту у відпрацюванні документів навчання.

➤ Проведення інструктивно-методичних занять, консультацій, інструктажів, надання роз'яснень, методичних рекомендацій з питань підготовки та проведення навчання.

Для проведення методичного супроводу навчання на суб'єкті господарювання майстер виробничого навчання Центру складає:

1) план методичного супроводу практичної підготовки до дій у надзвичайних ситуаціях на суб'єкті господарювання при підготовці та проведенні комплексного об'єктового навчання з питань цивільного захисту;

2) плани проведення інструктивно-методичних занять;

3) плани проведення інструктажів.

Робота майстра виробничого навчання Центру щодо методичного супроводу навчання відображається у журналі обліку його роботи.

Під час відвідування суб'єкта господарювання майстер виробничого навчання Центру ознайомлюється із загальним станом організації й відпрацювання документів з питань цивільного захисту підприємства і надає методичну допомогу в їх відпрацюванні та коригуванні.

В ході підготовки комплексного об'єктового навчання з питань цивільного захисту на суб'єкті господарювання майстер виробничого навчання Центру надає методичну допомогу в підготовці навчально-виробничої бази до виконання практичних заходів навчання.

Комплексне методичне забезпечення навчання працівників суб'єкта господарювання до дій у надзвичайних ситуаціях здійснюється шляхом реалізації програм підготовки до дій у надзвичайних ситуаціях, а саме: загальної підготовки працівників суб'єкта господарювання, спеціальної підготовки працівників, що входять до складу спеціалізованих служб формувань цивільного захисту, додаткової підготовки з техногенної безпеки працівників об'єктів підвищеної небезпеки, пожежно-технічного мінімуму для працівників, зайнятих на роботах з підвищеною пожежною безпекою, прискореної підготовки працівників до дій в особливий період.

Під час практики з проведення комплексного об'єктового навчання з питань цивільного захисту майстер виробничого навчання виконує функції посередника та допомагає керівництву у створенні навчальної обстановки, її нарощування, в оформленні протоколів засідань об'єктової комісії з надзвичайних ситуацій, своєчасності та правильності постановки завдань на проведення заходів.

Майстер виробничого навчання бере участь у підготовці та проведенні розбору з відпрацювання навчальних питань за планами проведення навчання. У ході розбору майстер виробничого навчання Центру надає рекомендації відносно заходів, які доцільно провести щодо уточнення плануючої документації, організації підготовки працівників до дій у надзвичайних ситуаціях, а також всіх видів забезпечення для підтримання готовності системи цивільного захисту суб'єкта господарювання на необхідному рівні. Матеріали доповіді входять у загальний звіт, який не пізніше як за 10 днів після проведення заходу підписує керівник суб'єкта господарювання. Один екземпляр звіту отримує майстер виробничого навчання курсів (циклу практичної підготовки) Центру.

Звітними документами для майстра виробничого навчання за результатами навчання є: угода про співпрацю; план методичного супроводу практичної підготовки до дій у надзвичайних ситуаціях на суб'єкті господарювання при підготовці та проведенні комплексного об'єктового навчання з питань цивільного захисту; плани проведення інструктивно-методичних занять, інструктажів; звіт за результатами навчання; журнал обліку роботи майстра виробничого навчання.

У ході проведення методичного супроводу на суб'єктах господарювання педагогічні працівники Центру зустрічаються з наступними невіршеними питаннями: відсутність нормативних актів щодо організації та проведення спеціальних об'єктових навчань і тренувань з питань цивільного захисту та відсутність нормативно затверджених навчальних програм методичного супроводу практичної підготовки до дій у надзвичайних ситуаціях.

Показником результативності виконання завдання з методичного супроводу виступають розроблені Центром та затверджені установленим порядком на суб'єктах господарювання програми з підготовки працівників діям у надзвичайних ситуаціях, методичні рекомендації й методичні матеріали з проведення спеціальних об'єктових навчань і тренувань з питань цивільного захисту, якість відпрацювання суб'єктами господарювання плануючих документів з питань цивільного захисту.

Кінцева мета методичного супроводу – оснащення підприємства методикою здійснення заходів цивільного захисту та на цій основі забезпечення їх рівня роботи відповідно до вимог законодавства.

Мохнар Л. І., викладач кафедри психології діяльності в особливих умовах ЧПБ ім. Героїв Чорнобиля НУЦЗУ

САМОВИХОВАННЯ КУЛЬТУРИ МІЖОСОБИСТІСНОЇ ВЗАЄМОДІЇ КУРСАНТІВ У ВНЗ ДСНС УКРАЇНИ

Сучасний етап розбудови рятувальних підрозділів ДСНС України зумовлює необхідність удосконалення процесу виховання особового складу на основі національних традицій, культури, мови та духовності. Виховання як певний спрямований і систематичний вплив на особистість курсанта, може бути ефективним, якщо воно поєднується із самовихованням. Організація самоосвітньої та самовиховної діяльності у процесі навчання у ВНЗ є показником сучасного, досить високого рівня системи освіти. Без уваги до самоосвіти як одного з основних елементів процесу навчання та виховання у вищій школі, у тому числі й у навчальних закладах системи ДСНС України, у наш час неможливо підготувати висококваліфікованих фахівців.

У вітчизняній педагогічній та філософській літературі самовиховання розглядається переважно як формування людиною власної особистості відповідно до свідомо поставленої мети. Розглядаючи самовиховання як діяльність і вищу форму активності людини, не можна забувати про те, що ця діяльність, як і будь-яка інша, є своєрідним соціальним досвідом, який треба набувати. Проте далеко не всяка активна діяльність є самовиховною, підкреслює у своїй роботі С.Б. Елканов. Скажімо, саморегуляція людиною своєї поведінки на рівні конкретних вчинків, якими б значущими вони не були з огляду на соціальні вимоги, не є самовихованням, позаяк припускає не пристосування вчинків до зовнішніх вимог, а вдосконалення якостей особистості. Лише тоді, коли і саморегуляція, і самоосвіта, і будь-які інші форми активності здійснюються з метою прогресивних змін тих чи інших якостей особистості, ми маємо справу із самовихованням. Отже, самовиховання – це завжди спрямована діяльність, яка мотивується внутрішнім бажанням людини вдосконалювати себе.

Достатньо нагадати, що за своєю природою самовиховання – це явище соціальне. Воно притаманне лише курсанту, який усвідомлює себе в системі суспільних відносин. Займаючись самовихованням, курсант реалізує соціальну потребу в набутті гами таких особистісних якостей, які найбільшою мірою сприяли б йому у виконанні своїх суспільних функцій. Соціальна детермінація самовиховання визначає й специфіку формування і розвитку потреби в самовихованні. Вона розвивається в процесі службової діяльності, суспільної діяльності курсанта, під час його спілкування з іншими людьми.

Характерно, що у ході самовиховання всі сторони курсанта (переконання, світоглядні позиції, почуття, воля, звички, риси характеру, інші особистісні якості, конкретні результати діяльності й поведінки) стають предметом постійного вивчення і зміни.

За свідченням ряду науковців, до числа найважливіших внутрішніх передумов, які визначають ефективність самовиховання курсантів, слід віднести потреби й мотиви, що спонукають курсантів до роботи над собою; розвинуту самокритичність, яка дозволяє об'єктивно оцінити свої переваги й недоліки; здорове почуття самоповаги, котре не дозволяє відставати від інших; певний рівень розвитку волі, самоконтролю й вольового саморегулювання; знання теорії самовиховання й володіння методикою роботи над собою; свідому установку на різнобічне самовиховання; психологічну готовність до активної, цілеспрямованої й систематичної роботи із самовиховання.

Саморозвиток і самовиховання культури міжособистісної взаємодії курсантів шляхом стимулювання позиції рефлексії здійснюється: формуванням у вихованців прагнення до самозбудження; стимулюванням і підтримкою потреби курсантів до розвитку позитивних якостей і виправленням недоліків у характері й поведінці; допомогою в оволодінні навичками самооцінки, в об'єктивному самопізнанні себе, своїх дій і вчинків; в складанні програми саморозвитку; своєчасним роз'ясненням вихованцям найбільш доцільних шляхів, прийомів і засобів самовпливу щодо виховання позитивних якостей і викорінювання негативних.

Необхідно також враховувати, що у процесі самовиховання культури міжособистісної взаємодії курсантів вищих навчальних закладів ДСНС України важливу роль відіграє професорсько-викладацький склад, а також курсові офіцери та офіцери-наставники. На думку В.К. Буряка, характер взаємодії викладача та вихованців є головною умовою, що спонукає студентів до самоосвіти та самовиховання.

Безумовно, формування командирами у курсантів потреби в саморозвитку та самовихованні здійснюється поетапно. Для цього необхідно формувати у їх свідомості необхідність здійснення самовиховання і саморозвитку; перетворювати ідеально сформовану потребу в безпосередній стимул до діяльності із саморозвитку. При цьому самовиховання здійснюється за допомогою таких методів як самоспостереження, самоаналіз, самопізнання, самооцінка, самоос-

віта, самотренування, самонавіювання, самозаохочення, самопримушення, слідування позитивному прикладу, пошук в собі нових можливостей тощо.

Таким чином, успішний процес самовиховання культури міжособистісної взаємодії майбутніх фахівців служби цивільного захисту можливий за умов: спрямованості навчального процесу у ВНЗ на розвиток культури самоосвіти курсантів; урахування особливостей процесу самовиховання та його складових у навчальній діяльності; формування у курсантів прагнення й уміння задовольняти свої пізнавальні потреби та інтереси шляхом самоосвіти; організації навчальної взаємодії курсантів і викладачів на основі суб'єкт-суб'єктного підходу; активізації пізнавальної діяльності курсантів через застосування проблемних методів навчання; забезпечення професійної спрямованості навчальних завдань.

Островець О. О., кандидат педагогічних наук, доцент, начальник кафедри наглядно-профілактичної діяльності Національного університету цивільного захисту України;

Ковалевська Т. М., старший викладач кафедри наглядно-профілактичної діяльності факультету цивільного захисту Національного університету цивільного захисту України;

Савченко О. В., кандидат технічних наук, старший науковий співробітник, заступник начальника кафедри наглядно-профілактичної діяльності Національного університету цивільного захисту України

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНО-ПРАВОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ З НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ ПІД ЧАС ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

Під правовою культурою фахівця Державної служби України з надзвичайних ситуацій (далі – ДСНС України) розуміється особистісно-системна освіта випускника, котра дозволяє сформувати необхідний рівень правових знань, правових переконань, юридичної обізнаності, що повинно забезпечувати йому здатність та готовність діяти відповідно до специфіки професійної діяльності в рамках нормативно-правового поля.

Формування готовності до професійної правової діяльності безпосередньо пов'язане зі збільшенням рівня правосвідомості, правової активності, юридичних знань громадян, а також підвищенням культури правозастосування та правотворчості. Професійно-правова компетентність фахівця служби цивільного захисту – це готовність випускника до професійно-правової діяльності, що базується на сукупності знань, умінь і навичок у сфері права, котрі формуються у процесі відповідної професійно-правової підготовки та спрямовані на успішне включення випускника у професійну діяльність на нормативному рівні.

Правозастосовна діяльність – одна з найважливіших у професії фахівця наглядових органів, і ми розуміємо її як усвідомлення правового характеру професійної діяльності, готовність та здатність застосовувати правові знання, сформовані на системі гуманістичних і правових цінностей у професійній діяльності під час здійснення своїх повноважень при виконанні контрольно-наглядових функцій та притягненні винних осіб до відповідальності відповідно до чинного законодавства.

Професійно-правова діяльність є зовнішньою формою вираження правових установок, котрі у своїй єдності утворюють ціннісну орієнтацію майбутніх фахівців і безпосередньо формують готовність до необхідної за фахом правозастосовної діяльності. Сформовані правові професійно значущі якості, позитивне ставлення до правових явищ складають необхідні елементи правової готовності до правозастосовної діяльності, що значною мірою зумовлює професійні правові можливості.

Готовність до правозастосовної діяльності є необхідною складовою частиною правосвідомості фахівця, і тому її формування визначається та безпосередньо пов'язане з особливостями навчання у вищих навчальних закладах (далі – ВНЗ) ДСНС України. Відмінною особливістю організації подібної підготовки можна вважати поєднання здобувачами вищої освіти двох видів діяльності (навчальної та службової), котрі тісно взаємопов'язані між собою і в міру засвоєння освітньої програми ускладнюються та доповнюються. Слід зауважити, що у процесі дуальної професійної підготовки у здобувачів вищої освіти відбувається поступове усвідомлення своєї соціальної ролі й особистої відповідальності за виконання посадових обов'язків, причому якість підготовки повністю залежить від повноти психолого-мотиваційної готовності до навчання за обраною спеціалізацією та здатності адаптуватися до існуючих умов освітнього процесу ВНЗ ДСНС України.

Подібне професійно-освітнє середовище ефективно формує професійну правосвідомість, причому правові знання, правові установки являють собою його специфічні компоненти, котрі володіють власною значущістю в залежності від умов правозастосування. В цілому сформовані елементи професійної правосвідомості здобувачів вищої освіти є найважливішими компонентами їх професійної компетентності, що і повинно дозволити їм ефективно і доцільно відповідно до закону здійснювати свою правозастосовну діяльність у майбутній самостійній наглядово-профілактичній роботі на рівні сучасних вимог.

Особливості освітнього процесу в галузі права необхідно розглядати за допомогою та на основі системи загальнообов'язкових правових норм, причому, у зв'язку зі складністю нормативної бази та соціальної відповідальності правозастосування процес, правової підготовки повинен здійснюватися у спеціальних освітніх формах, з використанням специфічних правових засобів і методів, при впровадженні спеціально створених педагогічних умов на основі положень компетентнісного підходу.

Грунтуючись на теоретичних положеннях і підходах до проблеми розвитку професійно-правової готовності, необхідно констатувати, що готовність до правозастосовної діяльності являє собою багатокomпонентну системну освіту, котра має складну динамічну структуру та відображає сформованість у здобувачів вищої освіти професійно-правових знань, умінь, навичок та професійно важливих якостей, що забезпечують ефективність професійної служби.

Готовність здобувачів вищої освіти ВНЗ ДСНС України до правозастосовної діяльності є закономірним і комплексним показником результату правової підготовки майбутнього фахівця у сфері цивільного захисту, а сформована правова компетентність стає найважливішою умовою успішної адаптації випускника в обраній ним професії.

Пелипенко М. М., кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник навчально-науково-виробничого відділу Черкаського інституту пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля Національного університету цивільного захисту України;

Черненко О. М., кандидат медичних наук, доцент, доцент кафедри організації заходів цивільного захисту факультету цивільного захисту Черкаського інституту пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля Національного університету цивільного захисту України

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПРАЦІВНИКІВ ДСНС УКРАЇНИ

У системі підготовки працівників ДСНС України все більшого значення набуває проблема формування комунікативної компетентності курсантів (студентів, слухачів). Вона є невід'ємною складовою професійної компетентності, отже, професійно-психологічна підготовка майбутніх працівників органів та підрозділів ДСНС України передбачає формування у них комунікативних знань, умінь та навичок.

У науковій літературі прийнято розділяти поняття «компетенція» і «компетентність». І. Б. Буртонова пише, що перший термін означає коло питань, у яких людина добре обізнана, володіє знаннями, досвідом, або сукупність взаємопов'язаних якостей особистості (знань, умінь, навичок, способів діяльності), що задаються відносно певного кола предметів і процесів і необхідних, щоб якісно і продуктивно діяти стосовно них. Відповідно компетентність – це рівень володіння компетенціями.

Науковці виділяють велику кількість параметрів, які визначають компетентність спеціаліста. Це і вміння вирішувати проблемні ситуації, професійні проблеми, пов'язані із запобіганням НС та ліквідацією їх наслідків, та органі-

зація ефективної взаємодії з іншими відомствами та службами у випадку попередження або ліквідації наслідків НС, і організація навчань, професійно-психологічної підготовки у своєму підрозділі, і здійснення свого подальшого вдосконалення та професійного розвитку.

Аналіз досліджень у галузі соціальної, педагогічної психології й педагогіки показує, що більшість вчених (Б. Г. Ананьєв, Г. М. Андрєєва, І. А. Богачок, Н. В. Бордовська, М. С. Каган, О. М. Леонтєв, Л. М. Мітіна, В. М. Панкратов, В. М. Панфьоров, А. А. Реан, Н. І. Шевандрин, В. М. Шепель та ін.) комунікативну компетентність розглядають у зв'язку з вивченням взаємодії людей, знаннями і уміннями, як особистісну якість і поведінку, яка проявляється у стосунках, у зв'язку із навичками ефективного спілкування.

В. С. Безрукова детермінує комунікативність як позитивну морально-етичну якість особистості, що виражає схильність людини до спілкування, до встановлення контактів, зв'язків, відносин. Автор зазначає, що ця якість ґрунтується на здатності людини відчувати поле психологічної сумісності з партнером і підкреслює близькість цього поняття із терміном «комунікабельність», які вживаються переважно як синоніми.

Ю. П. Расторгуєва у своєму дослідженні проаналізувала визначення комунікативної компетентності, запропоновані різними авторами. Дане поняття тлумачиться як здатність встановлювати і підтримувати необхідні контакти з іншими людьми (Л. Д. Столяренко); як здатність до орієнтації (Г. М. Андрєєва) або зорієнтованість в різних ситуаціях спілкування (Г. С. Трофімова); як володіння мовою, вміння орієнтуватися в об'єкті спілкування для створення прогностичної моделі його поведінки, емпатія, особистісні характеристики (адекватна самооцінка, соціальна спрямованість) самого суб'єкта спілкування (М. О. Хазанова); як ситуативна адаптивність і вільне володіння вербальними і невербальними засобами соціальної поведінки (Ю. М. Ємельянов); як система внутрішніх ресурсів, необхідних для побудови ефективної комунікативної дії у ряді ситуацій міжособистісної взаємодії (Л. А. Петровська); комунікативна гнучкість (О. І. Муравйова).

Сама ж Ю. П. Расторгуєва вважає, що комунікативна компетентність є невід'ємною частиною системи професійних якостей, що визначають ефективність професій, комунікативних за своєю природою. На перший погляд, професію рятувальника складно віднести до комунікативних, проте глибший аналіз її особливостей дає усі підстави вважати це справедливим.

Вирішення службових завдань фахівцями оперативно-рятувальної служби цивільного захисту в переважній більшості випадків пов'язане з людським фактором, тобто з ціннісними орієнтирами, моральними принципами, нормами поведінки, життєвими планами, рівнем знань та інформованості, характером трудових та соціальних навичок, установками та уявленнями про особистісно значущі елементи соціального життя – соціальну справедливість, про права і свободи людини, про громадянський обов'язок (так трактує поняття людського фактора Н. В. Загуменна). Багато в чому психологічна спе-

цифіка пов'язана також із дією таких екстремальних чинників, як небезпека і надзвичайний динамізм розвитку подій; дефіцит часу та інформації; невизначеність можливих варіантів зміни обстановки; необхідність орієнтуватись у безперервному потоці недостатньо структурованої інформації чи навіть в умовах її відсутності; вимоги щодо негайного вирішення завдань, що потребують нестандартного, творчого підходу; висока відповідальність за наслідки прийнятих рішень та виконаних дій.

Спілкування працівників ДСНС України із представниками об'єктів, де проводиться пожежно-технічне обстеження, оформлення приписів, участь у розслідуванні пожежі, видача дозволів на проведення діяльності, взаємодія з представниками об'єкта часто наповнені нервовим напруженням і містять конфліктогенний потенціал, який може перерости в найгостріше протиборство. В останній час спостерігається тенденція до зростання кількості таких ситуацій.

Комунікативна компетентність майбутнього фахівця оперативно-рятувальної служби цивільного захисту є досить важливою складовою широкою та складною проблеми – формування його професійно важливих якостей. У практичному плані вирішенням цієї проблеми є підвищення рівня ефективності професійної діяльності.

Зважаючи на сучасні тенденції розвитку освіти, методологічно для нас становлять інтерес наукові праці, що ґрунтуються на особистісно-орієнтованій парадигмі освіти, дослідження соціальної перцепції, міжособистісних стосунків.

Аналіз досліджень з проблеми комунікативної компетентності (Н. Ю. Бутенко, Н. В. Кузьміна, А. К. Маркова, С. Д. Максименко, І. П. Підласий, Ю. М. Ємельянова, О. М. Леонт'єв, Р. С. Немов, Л. А. Петровська, І. П. Підласий, Р. Уайт та ін.) дозволяє розкрити динаміку її дослідження в системі освіти. Проблема підвищення професійної комунікативної компетентності фахівців оперативно-рятувальної служби в сучасних умовах повинна вирішуватися на основі новітніх досягнень в області психології, педагогіки, андрагогіки, акмеології та інших наук.

У професійній діяльності працівника ДСНС України спілкування займає провідну роль. Ефективність спілкування передбачає знання всіх його компонентів, які забезпечують комунікативну компетентність майбутнього працівника.

Усебічно розглянути явище комунікативної компетентності неможливо без розуміння її структури. Досить повно її представила, на наш погляд, Р. П. Дондокова. Згідно з нею даний феномен включає в себе мотиваційно-ціннісний компонент (комунікативні цінності, потреби; особистісні цінності, які проявляються у ставленні до себе та інших людей; соціальні установки), когнітивний компонент (являє собою систему комунікативних знань: про ціннісно-смыслову сторону спілкування, про особистісні якості, які сприяють і перешкоджають спілкуванню, про емоції й почуття, що супроводжують його, атрибутів спілкування (зовнішній вигляд, засоби, час, простір), способів вер-

бальної й невербальної комунікації тощо), емоційний компонент (створення і підтримання позитивного емоціонального контакту зі співрозмовником), поведінковий компонент (являє собою систему комунікативних умінь (перцептивних, експресивних, саморегуляції, технічних, емпатійних). На думку дослідниці, особливе місце у структурі комунікативної компетентності особистості займає досвід спілкування, який, з одного боку, соціальний, а з іншого – індивідуальний, і з цими процесами пов'язаний його динамічний аспект.

Таким чином, можна зробити висновок, що комунікативну компетентність можна тлумачити як ієрархічно організоване психічне утворення, як певний рівень розвитку особистості майбутнього фахівця оперативно-рятувальної служби цивільного захисту, що передбачає сформованість його цілісної системи мотиваційно-спонукальних, особистісних якостей і функціонально-операційних проявів, які реалізують емоційні, когнітивні і поведінкові компоненти сфери особистості.

*Терещенко С. П., начальник НМЦ ЦЗ та БЖД Полтавської області;
Гафіатуліна І. В., завідувач обласного методичного кабінету НМЦ ЦЗ та БЖД Полтавської області*

ВІЗУАЛІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ЯК ШЛЯХ АКТИВІЗАЦІЇ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СЛУХАЧІВ

В умовах входження України у європейське інформаційне та освітнє поле якість функціонального навчання (підвищення кваліфікації цільового призначення) керівного складу та фахівців, діяльність яких пов'язана з організацією і здійсненням заходів з питань цивільного захисту (далі – функціональне навчання), значною мірою залежить від інтенсифікації й оптимізації навчального процесу на основі ефективного використання класичних та активного впровадження інноваційних методів навчання. Всезростаюче інформаційне навантаження, зміни у нормативно-правовій базі цивільного захисту, а також стислі строки функціонального навчання обумовлюють необхідність впровадження таких педагогічних технологій, які б дозволили активізувати пізнавальну діяльність слухачів, підвищити ефективність засвоєння ними навчального матеріалу. Одним зі шляхів вирішення цієї проблеми є повноцінне використання візуалізації навчального матеріалу в процесі підготовки слухачів.

Візуалізація – це процес подання даних у вигляді зображення з метою максимальної зручності їх розуміння; надання осяжної форми будь-якому об'єкту, суб'єкту, процесу тощо. Проте таке розуміння візуалізації передбачає мінімальну розумову і пізнавальну активність слухачів, а візуальні дидактичні засоби виконують лише ілюстративну функцію. Інше визначення візуалізації дає Вербицький А.А.: «Процес візуалізації – це згортання розумових змістів у наочний образ. Бувши сприйнятим, образ може бути розгорнутий і слу-

гувати опорою адекватних розумових і практичних дій». Таким чином автор віддіє (відокремлює) такі поняття як «візуальний», «візуальні засоби» від понять «наочний», «наочні засоби».

Візуалізацію можна розглядати як сучасну форму наочного подання навчальної інформації на основі комплексного використання інформаційно-комунікаційних технологій (мультимедіа, комп'ютерної графіки тощо). Їй властива набагато більша інформативна щільність, зрощування понятійного та наочного, що органічно задіює і вербальне, і образне мислення.

Методологічний базис технології візуалізації складають наступні принципи її побудови:

- системне квантування;
- когнітивна візуалізація.

Системне квантування спирається на специфіку функціонування розумової діяльності людини, яка виражається різними знаковими системами: мовними, символічними, графічними. При цьому враховуються наступні закономірності:

- навчальний матеріал великого обсягу запам'ятовується важко;
- навчальний матеріал, сформований компактно у певній системі сприймається набагато краще;
- відокремлення в навчальному матеріалі змістовних опорних положень сприяє ефективному його засвоєнню.

Принцип когнітивної візуалізації базується на психологічних закономірностях, відповідно до яких ефективність засвоєння навчального матеріалу підвищується, якщо наочність у навчанні виконує не тільки ілюстративну, але й когнітивну функцію.

Сутність технології візуалізації навчального матеріалу складає єдність трьох її частин:

- методичних прийомів включення у навчальний процес візуальних моделей;
- систематичного використання у навчальному процесі візуальних моделей одного виду або їх поєднань;
- навчання слухачів прийомам раціональної обробки інформації та її когнітивно-графічного уявлення.

Структурування та візуалізація навчального матеріалу здійснюється поетапно, а саме:

- відбір навчального матеріалу за тематикою занять, структурно-логічний його аналіз та побудова схеми навчальної інформації;
- розташування навчальної інформації з урахуванням логіки формування понять у сфері цивільного захисту;
- добір опорних сигналів (ключових слів, символів, фрагментів схем тощо);
- пошук внутрішніх логічних зв'язків та зв'язків з раніше вивченим матеріалом;

- складання первинного варіанта, компоновання матеріалу у блоки;
- критичне осмислення первинного матеріалу, його спрощення, перекомпоновання;
- введення кольору;
- заключне коригування візуального засобу (при потребі – озвучення).

Використання технології візуалізації з метою повторення, узагальнення та систематизації знань слухачів не тільки допомагає створити конкретне, наочно-образне уявлення про предмет, явище чи подію, які вивчаються, але й доповнити відоме новими даними чи зв'язками. Модель заняття з комплексним візуальним впливом стала можливою із впровадженням у навчальний процес новітніх інформаційно-комунікаційних технологій: мультимедійної проекції, інтерактивних дошок, комп'ютерно-програмних засобів вивчення навчального матеріалу, технологій навчання через Інтернет (у тому числі й дистанційного навчання) тощо. Фактично мова йде про нову модель системи передачі-отримання знань, основу, на відміну від систем традиційних, на зовсім інших психологічних і педагогічних аспектах. При цьому педагогічний працівник стає не наставником, а навігатором у світі інформації, що передбачає багато більшу самостійність слухачів у пошуках і засвоєнні нових знань.

У той же час, візуалізація навчального процесу з використанням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій вимагає від педагогічних працівників доволі високого фахового рівня, що включає:

- володіння технологіями подання знань у стислому, систематизованому вигляді за рахунок системного квантування і когнітивної візуалізації навчального матеріалу;
- розвинене візуально-образне мислення;
- знання правил і прийомів композиції та колористики;
- знання методології роботи з мультимедіа та комп'ютерною технікою;
- вміння методично грамотно презентувати для колективного використання візуальну навчальну інформацію.

Враховуючи вищевикладене, слід зазначити, що дидактична значущість візуалізації навчання проявляється, перш за все, в реалізації принципу наочності на якісно новому рівні. Це дозволяє створювати більш прогресивне середовище для відображення навчального контенту, його наочного інтерактивного моделювання й дослідження, що забезпечує особистісно-орієнтований, розвиваючий характер навчання.

Ткаченко Ю. М., методист обласного методичного кабінету НМЦ ЦЗ та БЖД Дніпропетровської області

CASE-STUDY – ІННОВАЦІЙНИЙ МЕТОД НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНАЛЬНОГО НАВЧАННЯ У СФЕРІ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ

Останнім часом у багатьох країнах світу досить поширеним стає впровадження у навчальний процес інтерактивних методів навчання. Суть їх полягає у тому, що навчальний процес організовується на основі взаємодії, діалогу, в ході якого слухачі навчаються критично мислити, вирішувати складні проблеми на основі аналізу обставин і відповідної інформації, враховувати альтернативні думки, приймати продумані рішення, брати участь у дискусіях, спілкуватись з іншими людьми.

Метод case-study, або метод конкретних ситуацій (від англ. case – випадок, ситуація) – метод активного проблемно-ситуативного аналізу, оснований на навчанні шляхом вирішення конкретних завдань – ситуацій (вирішення кейсів), опис яких водночас відображає не тільки якісь практичні проблеми, а й актуалізує певний комплекс знань, які необхідно засвоїти для їх розв'язання. Сутність цього методу полягає у тому, що проблемне викладання знань супроводжується організацією самостійної роботи слухачів. Особливістю цього методу є відтворення проблемної ситуації на основі фактів реального життя.

Кейс-метод характеризується значним педагогічним ефектом, оскільки розвиває такі кваліфікаційні характеристики особистості, як здатність до аналізу та діагностики проблем, вміння чітко формулювати і висловлювати свою позицію, спілкуватися, дискутувати, сприймати і оцінювати інформацію, яка надходить у вербальній і невербальній формах. Метод сприяє формуванню професійних та особистісних властивостей людини, формує почуття впевненості в собі, сприяє подоланню нерішучості.

У сфері освіти кейси спрямовані на формування і розвиток особистої та професійної компетентності, є одним із провідних засобів професійного навчання. Навчання, орієнтоване на формування та розвиток професійної компетентності, здійснюється ефективно лише за умови налагодження продуктивного зв'язку між викладачем та слухачами, позитивного психологічного клімату, рівноправного партнерства, побудованого на діалозі, спільній діяльності.

Кейс – досить складне і багатофункціональне інтелектуальне утворення, яке характеризується різноманіттям функцій. (табл. 1).

Основні етапи створення кейсів:

1. Формування дидактичних цілей кейсу. Цей етап включає визначення місця кейса у структурі навчальної дисципліни, визначення того розділу дисципліни, якому присвячена дана ситуація; формулювання цілей і завдань; виявлення «зони відповідальності» за знання, уміння і навички слухачів.

2. Визначення проблемної ситуації.

3. Побудова програмної карти кейса, що складається з основних тез, які необхідно втілити в тексті.

4. Пошук інституціональної системи (підприємство, установа, організація і т.д.), яка має безпосереднє відношення до тез програмної карти.

5. Збір інформації в інституційній системі щодо тез програмної карти кейса.

6. Побудова або вибір моделі ситуації, яка відображає діяльність інституту; перевірка її відповідності реальності.

7. Вибір жанру кейса.

8. Написання тексту кейса.

9. Діагностика правильності та ефективності кейса; проведення методичного навчального експерименту, побудованого за тією чи іншою схемою, для з'ясування ефективності вказаного кейса.

10. Підготовка остаточного варіанту кейса.

11. Впровадження кейса у практику навчання.

12. Підготовка методичних рекомендацій з використання кейса: розробка завдання для слухачів та можливих питань для ведення дискусії та презентації кейсу, опис передбачуваних дій слухачів і викладача в момент обговорення кейсу.

Таблиця 1 – Функціональне поле кейсів

Домінуюча функція кейса	Тип кейса	Характеристика функції кейса
Навчання	Навчальний	Отримання знання щодо динамічних стохастичних об'єктів
Виховання	Виховний	Формування професійних компетенцій
Тренінг	Тренувальний	Тренування тих, хто навчається, з метою отримання навичок діяльності в умовах постійних змін
Аналіз	Аналітичний	Вироблення вмінь та навичок аналітичної діяльності
Дослідження	Дослідницький	Отримання принципово нового знання щодо динамічних стохастичних об'єктів
Систематизація	Систематизуючий	Систематизація ситуаційного знання
Прогнозування	Прогностичний	Отримання інформації про майбутнє стохастичної системи

Кейс повинен:

- бути написаний цікаво, простою і зрозумілою мовою;
- відрізнятися «драматизмом» і проблемністю; виразно визначати «серцевину» проблеми;
- показувати як позитивні приклади, так і негативні;
- відповідати потребам обраної категорії слухачів, містити необхідну і достатню кількість інформації.

Визначення та кваліфікація проблеми займає винятково важливе місце у процесі конструювання моделі ситуації. Разом з тим текст кейсу не повинен підказувати жодного рішення щодо поставленої проблеми.

Розбираючи кейс, слухачі фактично отримують на руки готове рішення, яке можна застосувати в аналогічних обставинах. Збільшення в «багажі» слухача проаналізованих кейсів збільшує ймовірність використання готової схеми рішень до ситуації, що склалася, формує навички вирішення більш серйозних проблем. Метод case-study вимагає підготовленості слухачів, наявності у них навичок самостійної роботи; невідповідність, нерозвиненість їх мотивації може призводити до поверхневого обговорення кейса.

Метод case-study необхідно використовувати в органічній єдності з іншими методами навчання, в тому числі традиційними, що закладають обов'язкове нормативне знання. Ситуаційне навчання вчить пошуку і використанню знання в умовах динамічної ситуації; надмірне захоплення ситуаційним аналізом може призвести до того, що майбутній фахівець виявиться без необхідного «нормативного скелета», всі його знання будуть зводитися до знання безлічі ситуацій без певного методологічного принципу або системи.

Застосування кейс-технологій забезпечує дотримання загальних цілей навчання: засвоєння змісту й відпрацювання навичок на необхідному рівні. Використання кейс-методу повинно бути методично, інформаційно, організаційно і педагогічно обумовленим та забезпеченим як на рівні організації навчально-виховного процесу, так і на рівні планування його кожним викладачем.

Для широкого застосування кейс-методу необхідно створити базу кейсів.

Отже, навчально-методична цінність запропонованої методології визначається насамперед тим, що останнім часом відчувається значна потреба у сучасних навчальних матеріалах, спрямованих на підготовку фахівців у сфері цивільного захисту.

Шмига С. А., начальник НМЦ ЦЗ та БЖД Волинської області;

Семінович А. М., завідувач обласного методичного кабінету НМЦ ЦЗ та БЖД Волинської області

КОНФЕРЕНЦІЯ ЯК МЕТОД ДІЛОВОЇ ГРИ

Використання сучасних інформаційних технологій в ході функціонального навчання – надзвичайно актуальне і водночас проблематичне питання для педагога, який повинен, окрім ґрунтовної фахової підготовки, володіння сучасною комунікативною методикою, використовувати інформаційні технології на усіх етапах навчання – це вимога часу. Сучасні інформаційні технології мають бути ефективним інструментом, який полегшить засвоєння знань, зробить навчання інтерактивним, спрямованим,

цікавим, наочним, індивідуальним. Найбільш емоційно привабливими і професійно необхідними в інноваційному навчанні є імітаційно-активні методи, які поділяються на неігрові (аналіз конкретних ситуацій, імітаційні вправи, індивідуальний тренаж) та ігрові (ділові ігри, розігрування ролей, ігрове проектування).

До нестандартного методу викладання, який значно відрізняється від класичних і дає можливість використовувати сучасні методи і технології, можна віднести конференцію як різновид ділової гри.

Ділова гра – це імітаційна модель навчальної діяльності слухачів, що відтворюється в умовах, максимально наближених до дійсності. Її мета – поглибити та розширити діапазон знань керівних кадрів та фахівців у сфері цивільного захисту, сформувати у них діловий стиль спілкування у практично-професійній діяльності. Заняття – ділова гра має свої різновиди: заняття – «еврика», заняття – конференція, заняття – змагання тощо. Незалежно від різновидів заняття – ділової гри, їх об'єднують загальні вимоги: постановка теми, цілей, завдань гри; визначення оптимального змісту гри; розподіл ролей та визначення функціональних обов'язків учасників гри; забезпечення умов для проведення ділової гри; єдність взаємодії слухачів у ході виконання ролей.

Класичний варіант конференції як різновиду ділової гри включає такі етапи:

- підготовка;
- безпосередньо сама конференція;
- аналіз та підведення підсумків конференції,
- видання методичних матеріалів (збірок, брошур, бюлетенів, проспект- пам'яток тощо).

Завдання викладача чи майстра виробничого навчання під час підготовки до проведення конференції полягає у визначенні проблеми, в поясненні сутності гри, її правил та регламенту виступів, підбитті підсумків проведеної роботи.

Інколи конференція може проходити у такому варіанті як вирішення проблеми в парах – «керівник–підлеглий». У межах роботи секції заслуховується сценарій вирішення завдань у сфері цивільного захисту. Учасники конференції обговорюють та обирають найкращий сценарій бесіди або komponують командний.

Порядок проведення конференції: до участі у ній залучаються усі присутні слухачі. Напередодні проведення заходу педагогічний працівник Навчально-методичного центру цивільного захисту та безпеки життєдіяльності визначає обов'язковий перелік питань, що повинні будуть розглянуті в ході конференції, та осіб, які будуть висвітлювати певний матеріал.

Обов'язковим для засідання конференції є прийняття відповідного рішення або рекомендацій з проблем та питань, які виносились на розгляд.

Завдання учасників конференції – виробити єдині позиції щодо дій у разі загрози чи виникнення надзвичайних ситуацій різного характеру, скласти алгоритми дій відповідно до проблеми, яка домінувала в ході проведення конференції.

У сучасній педагогіці має місце багатоваріантність інноваційних методів навчання, спрямованих на якісне засвоєння знань слухачів курсів удосконалення керівних кадрів, формування вмій та навичок критичного осмислення вирішення певної проблеми, здатності самостійно опрацьовувати інформацію, набуття якостей, що стануть у нагоді в майбутньому.

Отже, на нашу думку, застосування такого методу як конференція в ході проведення функціонального навчання у сфері цивільного захисту є, безсумнівно, вимогою часу, необхідністю, яка принесе користь кожній зі сторін навчального процесу.

Підписано до друку 12.02.18 . Формат 60x84/16.
Папір 80 г/м². Ум.друк. арк. 3,6
Тираж 50 прим. Вид. № 9/18.

Сектор редакційно-видавничої діяльності
Національного університету цивільного захисту України
61023, м. Харків, вул. Чернишевська, 94